

Політичні науки
та публічне управління

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 4(35)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2012

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Піла В. І., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 9 від 31 жовтня 2012 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подолька (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 4 (35). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2012. — 236 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2012
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2012

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Савченко І. О. Модернізація системи державного управління України в аспекті європейської інтеграції	62
Головатий М. Ф. Політична нація як об'єднуючий феномен української державності в процесі консолідації українського суспільства	5	ЮРИДИЧНІ НАУКИ	66
Бидзюра І. П. Право на отличие и диффузию, или как выжить цивилизациям в условиях глобализации	10	Чернуха Н. М., Рижиков В. С. Щодо сутності професійної діяльності фахівців сфери юриспруденції	66
Дахно І. І. Холодний Яр	14	Комаров В. А. Соціальна справедливість у практиці правового регулювання оплати праці найманих працівників	70
Гольцов А. Г. Сучасна західна макроімперія: особливості геополітики	20	Потоцький М. Ю. Міжнародно-правове регулювання використання інтелектуальної власності у господарській діяльності	76
Дікарев О. І. Стратегемність у політиці: WikiLeaks в контексті національних особливостей дипломатії	27	Алейніков А. В. Правове забезпечення системності в організації і функціонуванні місцевого самоврядування	83
Колісниченко Р. М. Політико-медичні особливості електоральної культури молоді в Україні	34	Дяченко В. С. Розвиток системи державного управління охороною здоров'я: Україна і міжнародно-правовий досвід	88
Юсеф Н. Н. Особливості бізнес-культури міжнародних господарських зв'язків країн Арабського світу	41	Калюжна Н. М. Розвиток національного законодавства у сфері державного управління соціальним захистом в аспекті європейської інтеграції	94
Алоян А. Е. Соціалізація господарських відносин	46	Сюр М. Г. Правові механізми забезпечення соціального розвитку у функціонуванні системи державного управління	100
Гецадзе М. Організаційно-правова структура парламентських органів європейських міжнародних організацій	52	Тихоненко Н. М. Правове регулювання процесу приватизації як фактор розвитку системи управління державним майном в Україні	106
Мороз М. І. Державна політика охорони здоров'я в Україні та основні засади її практичної реалізації	58		

Фань Чжожань

Правове забезпечення інформаційної безпеки в системі сучасної міжнародної співпраці 110

Олішевський А. С.

Теоретико-методологічні та правові засади формування кадрової політики служби цивільного захисту 116

Подоляка С. А.

Адміністративні процедури у прокурорській діяльності щодо представництва інтересів особи або держави в суді 124

Соколов О. А.

Правові аспекти визначення суб'єктів адміністративних правопорушень у бюджетній сфері 130

Щокін Р. Г.

Інтелектуальна власність у господарській системі розвитку України 137

Подоляка С. А.

Участь прокурора у цивільних справах 142

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ 148**Магеррамзаде Алібала Саттар огли**

Поняття стійкості фінансово-економічної системи і фундаментальних чинників фінансових світових потрясінь 148

Баєв В. В.

Використання інформаційних технологій в менеджменті якості туристичного підприємства 155

Мехметі І.

Основні механізми та інструменти державного регулювання сільського господарства в розвинених країнах 160

Попадюк Т. С.

Регулювання робочого часу працівників як спосіб нематеріальної мотивації 168

Мустафа Рагмі

Роль інформаційного продукту в системі ринкових відносин 174

Суховей-Хамм Ю. О.

Теоретичні підходи до трактування поняття інновацій у сучасній науковій літературі 180

Тарканій О. М.

Об'єкти контрольної діяльності в системі управління сучасним підприємством 185

Тищик С. М.

Шляхи входження України у світове інформаційне середовище інноваційно-інвестиційної діяльності 189

Чеку Орхан

Визначення поняття “транснаціональні корпорації” 195

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ 200**Шконда В. В., Кальянов А. В.**

Форми, методи та шляхи підвищення ефективності підготовки докторантів філософії (PhD) 200

Бистрова Ю. О.

Проблема професійно-трудової соціалізації осіб з вадами інтелектуального розвитку 209

Кот А. Є.

Методичні підходи до оцінки передумов і факторів формування та розвитку трудового менталітету управлінського персоналу 215

Романова Ю. В.

Професійно важливі якості як сутнісна складова кар'єрного потенціалу психолога 221

Хамм О.

Кредитно-варіантна технологія креативного навчання в умовах університетської освіти 228

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 233

УДК 316.334.3

М. Ф. ГОЛОВАТИЙ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОЛІТИЧНА НАЦІЯ ЯК ОБ'ЄДНУЮЧИЙ ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПРОЦЕСІ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 5–9

Порушуються актуальні проблеми формування політичної нації як засадничої умови становлення справді суверенної, демократичної Української держави.

Центральними феноменами для розгляду означеної проблеми є: політична нація, демократія, загальнонаціональні фактори єднання багатонаціональної держави у цілісний, духовно й організаційно згуртований соціум, спроможний вирішувати будь-які проблеми державотворення. У такому контексті, за логікою наукової розвідки, і будемо їх розглядати, беручи до уваги: а) світову практику формування політичних націй та розвитку демократичних процесів організації суспільного життя; б) власне українські реалії у їх історико-генетичному розвитку та практичній реалізації.

Серед багатьох суспільних, політичних феноменів сучасності чи не найскладнішим і недостатньо дослідженим є феномен “політична нація”. З-поміж великої кількості визначень поняття “політична нація” розглянемо як узагальнене, робоче, сформульоване українським політологом В. Вілковим: “Це сукупність громадян країни, які незалежно

від їхнього соціального статусу, мови, віросповідання, походження та інших соціально-групових відмінностей мають рівні права і на основі демократичних інститутів політичної влади та форм політичної участі, законодавчо встановлених норм і процедур здійснюють державне самоврядування, мають політичний і юридичний суверенітет, поєднані почуттями солідарності та ідеологією патріотизму” [7, 590]. Фактично у такий спосіб (за невеликими відмінностями) політичну націю розумів основоположник цього терміну німецький історик Ф. Майнеке, пізніше — Г. Гроцій, Дж. Локк, Т. Гоббс, Алмонд, Р. Бендікс, О. Дан, К. Дойч, М. Манн, Л. Пай, а в сучасній Україні — О. Власюк, В. Крисаченко, М. Михальченко, А. Пахарев, Ф. Рудич, М. Степико та інші фахівці. Зокрема, автори великої колективної монографії “Українська політична нація” (2004) пишуть: “Певну людську спільноту можна вважати політичною нацією за умови, коли є чинними дві такі

ознаки: по-перше, об'єднання певної людності в такий соціальний інститут, як держава, тобто політична організація суспільства, створювана для реалізації його владних і регуляторних функцій; по-друге, наявність у державі повноти народовладдя, або принаймні його істотних елементів, як механізму виявлення та реалізації волі й інтересів громадян суспільства" [8, 6].

Не вдаючись у специфіку, особливості розуміння і пояснення самого поняття "політична нація", вкажемо на: а) об'єктивні засади формування такого феномену; б) специфічні особливості формування політичної нації в сучасній Україні та існуючі в цьому плані реальні проблеми.

Щодо об'єктивних засад формування політичних націй, то в першу чергу тут варто виокремити модернізм. Саме він сприяв тому, що політичну націю почали розуміти і пояснювати саме як відповідний не етнічний (або чітко етнічно означений), але політичний конструкт, розуміючи під ним "націю – державу". На державу в сучасних умовах "поклали" націєутворюючу, консолідуючу функцію, функцію культурної, мовної та іншої уніфікації населення.

Другою об'єктивною засадою формування політичних націй є потужна інформатизація сучасних суспільств, вирішальний вплив на їх розвиток глобалізаційного характеру процесів. Такі процеси доволі активно руйнують національний суверенітет і територіально-політичну єдність громадян. До цього додаються посилені міграція, реально існуюча етнокультурна та релігійна диференціація.

Врешті національні уряди значною мірою втрачають монополію на владу і її ресурси. Звідси і певний національний ренесанс, притаманний на сьогодні достатньо великій кількості країн.

Що ж за таких умов і процесів вирішальним чином виявило себе в практичному житті сучасних держав? Принципових змін насамперед набула влада, система і механізми її функціонування. Як правильно зазначає український політолог Т. В. Панченко, сучасні трансформації нації-держави спричинили необхідний "перерозподіл функцій і відпо-

відальності у вертикальній — між владними суб'єктами різних рівнів — та горизонтальній — між владою, громадянським суспільством і ринком — площинах" [6, 1]. Водночас цей процес принципово вплинув на демократію, демократизацію суспільного життя.

Наведені вище сентенції об'єктивного характеру дають всі підстави стверджувати що, попри великі і, по суті, різні розбіжності у думках щодо політичної нації загалом, маємо сходитися на тому, що об'єктивно формування такої нації в Україні не уникнути. Тут є кілька принципових обставин, які даються взнаки.

Перша. Процеси інформатизації, світової глобалізації істотно руйнують національний суверенітет багатьох країн і уникнути такої руйнації у XXI ст. не вдається навіть яскраво вираженим етнічнооднорідним державам.

Друга. У світі все помітнішою стає тенденція переходу від позитивної державності до регулюючої, а самі по собі суспільства перетворюються з суспільств-спостерігачів на суспільства-учасники (громадянські суспільства). Такі процеси "вимагають" формування політичних націй.

Третє. Державний суверенітет у багатьох випадках не є чимось однозначним: відбуваються складні процеси передачі державного суверенітету різноманітним субнаціональним, регіональним та ін. структурам. Однак, сильна державність у цьому випадку є ще більш необхідною, запитаною часом, оскільки без сильної державності практично неможлива сильна, дієва демократія. Тобто принцип субсидіарності слід використовувати у державному будівництві дещо виважено і навіть обережно.

Четверте. Беззастережний факт: українське суспільство, нехай і з великими труднощами та проблемами, але все ж демократизується. При цьому братимемо до уваги те, що у найпростішому визначенні маємо чотири основних, історично сформованих моделі демократії: полісна демократія античності; комунальна демократія європейського середньовіччя; представницька демократія Нового часу; поліваріантні моделі демократії Новітньої доби. Акцентуючи увагу саме на

останніх, вкажемо на таку обставину принципового характеру. Варто постійно пам'ятати і враховувати, що за будь-яких моделей демократичного розвитку в демократії, як і у будь-якому соціальному процесі, є речі першого і другого порядку. Перші — вирішальні, всі інші — похідні від перших. Якщо брати суспільне життя в його найширшому сенсі, то до першого порядку принципових речей варто віднести права людини.

За усієї неоднозначності в розумінні феномену “політична нація”, все ж не можна не погодитися з тим, що соціальні, політичні та інші права людини не можна ставити в пряму залежність від національної, етнічної чи іншої належності громадян. Якщо вести мову про сучасну Україну, то вона ніколи не була і не є однорідною за національною, релігійною, соціальною і багатьма іншими ознаками, а тому спрощено ставитися до процесів формування політичної нації немає жодних підстав.

Далі. Демократію ми не маємо наміру розглядати у класичному політологічному ключі. Тут спочатку вкажемо на суспільну ситуацію, що стосується загальнодержавної об'єднуючої ідеї, що, власне, і є центральним елементом демократії. Йдеться про об'єднуючу ідею, без якої не можуть існувати ні політична нація, як така, ні держава, соціум у цілому. Політична держава не може існувати і діяти без такої консолідуючої ідеї загалом, хоча і така ідея, об'єктивно, є рухливою, не залишається сталою. Про це говорили Т. Гоббс, Дж. Локк, філософи, історики більш пізнього часу [3].

Упродовж двадцятиріччя державотворення в Україні під такою ідеєю здебільшого розуміли і розуміють національну ідею, хоча часто реальний її сенс пояснюють надто неоднозначно. Відомий український етнополітолог І. М. Варзар досить влучно акцентує увагу на тому, що національна ідея — це “науково-засадована думка про історичну місію якогось народу-етносу на вітчизняному геополітичному терені” [2, 15]. Це, на нашу думку, достатньо влучне пояснення історико-генетичної, генезисної, державотворчої ідеї, яка і має бути фактором цивілізаційного єднання поліетнічних зібрань в єдину спільність.

Тут варто зробити принципове зауваження, перш ніж перейдемо до третього феномену творення політичної нації і державності — загальнонаціональних об'єднуючих факторів: національна ідея, що ґрунтується не на духовності, але лише на економічній, політичній чи іншій кон'юктурі, ніколи не буде по-справжньому зреалізована в інтересах людини. Як яскраво підтвердила друга половина XX ст. розвитку держав, насамперед на європейському, та й на інших континентах, ідея суспільства споживання виявилася хибною і фактично негуманною. Свідчення цьому — криза лібералізму у багатьох країнах, потужний розвиток неолібералізму, повернення до консерватизму і традиціоналізму. Це все помітніше виявляється в політиці, економіці, духовному суспільному розвитку багатьох держав.

Сучасний суспільний прогрес передусім пов'язаний з суспільством, де реалізуються права людини, врегульовані і не пущені на самоплив різноманітні дозвільні процедури, а держава не лише стоїть на сторожі, а й обслуговує людину. Яскравими прикладами у цьому плані можуть бути головним чином скандинавські держави, окремі центральноєвропейські країни, які нині, як ніколи, відчують велику потребу не стільки матеріально-ліберального, скільки духовно-цивілізаційного розвитку, основною якого була й залишається турбота про людину, її права і свободи.

Аналізуючи характер сучасних демократичних суспільних процесів загалом, фахівці наочно переконуються в тому, що це надто складний, а часто і суперечливий, загрозливий феномен формування людських відносин.

Щоб мати справжню демократію як дієву норму суспільного життя, треба мати не просто демократичну владу, громадянське суспільство, відповідні суспільні відносини, необхідно мати певну критичну масу громадян, які є реальними носіями демократичних норм життя, демократичних відносин. Одномоментно утворити таку масу просто неможливо: для цього належить витратити десятиліття освітнього, наукового, виховного процесів.

Дух творить собі форму, а не навпаки. Тут важливо нагадати, що одним з найважливіших факторів, що консолідують народ, є рівень міжособистісної довіри між людьми. Порівняно з країнами, де він становить до 40 %, в Україні — лише 20 %. Це означає, що ми не маємо: а) достатньо сформованого громадянського суспільства; б) необхідних умов для практичного здійснення самоорганізації і самоврядування. Вочевидь, при цьому найдемократичнішим і найгуманнішим може бути саме таке суспільство, де абсолютний пріоритет належить правам людини. Такі права мають бути вищими за права держави. Зазначимо, що формально реальне народовладдя закріплене в ст. 5 Конституції України. Визнання того, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, автоматично ще не забезпечує таку владу (верховну) народу. Існує реальна потреба законодавчого (можливо, Закон “Про народовладдя”) визначення формату такого народовладдя, повноважень, функцій народу тощо. Йдеться про правове оформлення суб’єкта народовладдя у повному обсязі.

Парадокси суспільного поступу України нині можна схарактеризувати так: не вийшовши з кризи історії, Україна потрапила в кризу перспективи. Ще донедавна гострі суперечки навколо національної ідеї — стратегії розвитку української спільноти — фактично нічим за двадцятиріччя незалежності не завершилися. Більше того, невизначеність проблеми, — яке ж суспільство будемо, — проглядається все гостріше, поглиблюючись численними кризами внутрішнього і зовнішнього характеру.

Вочевидь, ядром державотворчих процесів в Україні має бути ідея формування творення гуманного, справедливого суспільства. Ще великий Аристотель свого часу доречно зазначав, що “державним благом є справедливість, тобто те, що служить загальній користі” [1, 380].

Останнім часом теоретики, політики-практики все частіше й більше вдаються до визначення і конституювання громадянського суспільства в сучасних соціальних відносинах між державою і громадянином. Це — об’єктивна реальність, оскільки доля демократії, форму-

вання громадянського суспільства значною мірою залежить від впливу людини, громади, громадянського суспільства на державу з тим, аби вона все повніше функціонувала задля інтересів людини, соціуму. Саме собою громадянське суспільство, за твердженням Г. Гегеля, починається з моралі.

Об’єднавчі процеси в Україні істотно гальмуються також за відсутності бодай ситуативної, якщо не загальнонаціональної, єдності еліти. Звідси — брак політичної волі, стратегічних загальнонаціональних програм, рішень, загальноколективних конструктивних дій.

І, насамкінець, зауваження такого характеру. Все гостріше в державному будівництві України дається взнаки принцип субсидіарності як найважливішої засади оптимального, розумного і раціонального розподілу владних повноважень: між державою і суспільством, між державною владою і громадянським суспільством і т. ін. Фактично постає питання децентралізації усієї системи управління на догоду місцевому самоврядуванню.

Це — логічна потреба часу, оскільки самоврядний потенціал був одвічно одним із найважливіших складників фактично генетичного коду (ментальності) українства. Цю ментальність українства — саме як здатність до громадсько-творчої ініціативи знизу — чудово розумів і спробував зреалізувати як систему місцевого самоврядування Пилип Орлик у своїй відомій Конституції 1710 року. М. Костомаров називав таку ментальність “жадобою свободи”, коли стихія вільної самодіяльності була поставала настільки сильно, що Україна “не хотіла знати ні царя, ні пана”.

Зрозуміло, що у невеликій статті важко дати бодай основні тези щодо формування політичної нації та тих об’єднуючих феноменів, які мають прискорити становлення української державності. Тут ми торкнулися лише домінантних ліній цього процесу.

Література

1. Аристотель. Политика // Соч.: В 4 т. — М.: Мысль, 1983. — Т. 4. — С. 376–612.

2. Варзар І. М. Політолого-етнологічний сенсо-зміст “національної ідеї” в історіолого-релятивних аспектах // Політ. науки та метод. викл. соціально-політ. дисциплін. Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 22 / За ред. О. В. Бабкіна. — К.: Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2012. — Вип. 7. — 135 с.

3. Гоббс Т. Избранные произведения: В 2-х т. — Т. 2: Пер. с англ. — М.: Мысль, 1965. — 750 с.

4. Картунов О. Західні теорії нації. Плюралізм думок, дефіцит понять // Віче. — 1996. — № 6.

5. Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. — К.: НІСД, 2004. — 648 с.

6. Панченко Т. В. Реалізація принципу субсидіарності у сучасному демократичному розвитку: політико-культурні детермінанти: Автореф. дис... д-р. політ. наук.: 23.00.03. — К., 2012. — 38 с.

7. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005. — 792 с.

8. Українська політична нація: генези, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. — К.: Основи, 2003. — 341 с.

9. Ян Э. Государственное и этническое понимание нации: противоречия и сходство // Полис. — 2000. — № 1. — С. 39–49.

Формування політичної нації — складний і неоднозначний процес суспільного розвитку. Гостро постають проблеми міжнаціональної єдності, розвитку демократії, формування громадянського суспільства.

Формирование политической нации — сложный и неоднозначный процесс общественного развития. Остро стоят проблемы межнационального единства, развития демократии, формирования гражданского общества.

Formation of the political nation is a complex and ambiguous process of social development. Problems of ethnic unity, democracy, civil society acutely arise.

Надійшла 11 травня 2012 р.

ПРАВО НА ОТЛИЧИЕ И ДИФФУЗИЮ, ИЛИ КАК ВЫЖИТЬ ЦИВИЛИЗАЦИЯМ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 10–13

На основании глубокого научного исследования предлагается вариант развития глобализационных процессов в противостоянии западной и незападной цивилизаций, раскрываются опасные диффузные тенденции, ставящие под сомнение легитимность права стран на сохранение отличия (самобытности).

Наиболее популярной концепцией, которая описывает развитие современного Мира и которая успешно превращается в практику построения мирового порядка, является концепция глобализации. При всем многообразии публикаций, ей посвященных, научная точка зрения является далеко неоднозначной. Существует несколько транскрипций глобализации. Первая транскрипция — это концепция борьбы цивилизаций. Она представляет собой современный вариант классической концепции империализма. Среди ее сторонников известные философы и политологи глобальной вестернизации Мира А. Дж. Тойнби, Самюэль П. Хантингтон, З. Бжезинский и др. Согласно ей судьба незападных цивилизаций вполне определена — утрата своей судьбы. Классики современной западной геополитики дают вполне однозначный вариант решения вопроса о судьбе Мира. Директор Института стратегических исследований им. Джона Олина при Гарвардском университете Самюэль П. Хантингтон — основоположник модернизированного варианта атлантической геополитики — выдвинул идею столкновения цивилизаций как ответ на тезис Фр. Фукуямы о конце истории и обосновал необходимость изменения роли США в глобальном мире с целью содействия равнению всего человечества на евроатлантические ценности. С. Хантингтон в качестве наиболее

вероятных противников Запада рассматривает Китай и исламские государства, рекомендует использовать трудности и конфликты во взаимоотношениях между исламскими и конфуцианскими странами [10, 163].

А. Дж. Тойнби — основоположник самой идеи конфликта между Миром и Западом — также считает, что судьба других цивилизаций и, прежде всего, исламской вполне определена. Она должна перестать существовать. А. Дж. Тойнби видит архитектору современного мира через призму концентрированных атак современного Запада на Исламский мир, которые ознаменовали нынешнее столкновение между двумя цивилизациями [11, 382]. Можно согласиться с А. Дж. Тойнби лишь в том, что нынешнее столкновение — “это часть более крупного и честолюбивого замысла, где Западная цивилизация имеет своей целью не больше и не меньше, как включение всего человечества в единое общество и контроль над всем, что есть на земле, в воздухе и на воде и к чему можно приложить для пользы дела современную западную технологию” [11, 382]. И далее: “То, что Запад свершает сейчас с исламом, он одновременно это делает и со всеми существующими ныне цивилизациями — Православно-христианским миром, Индуистским и Дальневосточным, включая и уцелевшие примитивные общества, которые находятся

в безвыходном положении даже в собственной цитадели — Тропической Африке. Таким образом, современное столкновение ислама и Запада не только глубже и интенсивнее, нежели любое из прежних, оно также представляет собой весьма характерный эпизод в стремлении Запада вестернизировать весь мир — предприятия, которое будет, вероятно, считаться самым важным и почти наверняка самым интересным в истории поколения, пережившего две мировые войны» [11, 382]. Обратим внимание на то, что речь идет не о физической гибели народов, хотя в этом межкультурном насилии погибли миллионы. Речь идет о консервировании отсталости этих цивилизаций и ликвидации их культуры как основы цивилизованности и превращении в отсталую часть Запада. Данная концепция скорее продвигает мир к конфликту, провоцирует, ускоряет его приближение, чем предотвращает его. Она оправдывает самые необузданные военные действия по отношению к исламским странам. Реализованная в геополитику, она подталкивает к экстремизму радикальные группировки этих стран. Борьба цивилизаций чревата если не гибелью человечества, то утратой его культурного разнообразия и моральной деградацией.

Другая транскрипция концепции и глобализации представляет собой более мягкий вариант предыдущей транскрипции. Она также абсолютизирует достижения и ценности западного общества, особенно европейские ценности. Она рассматривает насилие над «нецивилизациями» только на первом этапе, когда устраняются диктаторские и авторитарные режимы, расчищается почва для развития демократии. А потом внедряются соответствующие технологии трансформаций национальных обществ в демократические общества. Особенностью этой концепции и практики является проведение демократических революций либо военного вторжения, формирование демократических правительств и реализация проектов по трансформации всех сфер общества в аспекте западных ценностей.

Основными недостатками первой и второй транскрипций глобализации являются:

- во-первых, они основываются на изначальной переоценке Запада и западных ценностей и принижении потенциала иных цивилизаций, что ослабляет возможности успешного развития современного мира;

- во-вторых, они выступают в качестве политической идеологии обычного либо лицемерного империализма, конечная цель которых в использовании ресурсов развивающихся и неразвитых стран в своих интересах;

- в-третьих, они основываются на чрезмерной переоценке угроз и вызовов со стороны стран иных цивилизаций для демократии, аксиоматизации трудностей обновления этих стран в их неспособность к обновлению;

- в-четвертых, они строятся на примитивной философии огородника, который ускоряет рост морковки путем потягивания ее за стебли, что обычно заканчивается болезнью или даже гибелью растений. В глобальном обществе это также приводит к многообразным негативным последствиям;

- в-пятых, при всей технологической привлекательности этих доктрин, они не обосновывают целостный технологический комплекс научно обоснованных изменений и устойчивого развития стран иных цивилизаций;

- в-шестых, реализация этих доктрин ведет к серьезным и многообразным негативным последствиям: усилению опасности глобального конфликта, росту миграционных потоков в развитые страны и увеличению в них доли эмигрантов, которые сосредотачиваются в анклавах и не осваивают не только западные ценности, но и правовые нормы.

Проведенный анализ доказывает неэффективность и опасность этих доктрин, что заставляет искать другие формы и механизмы глобализации, которые должны строиться на признании самоценности всех цивилизаций и установления между ними диалога с целью формирования между цивилизациями цивилизованных отношений. Согласно ей, политика стран современного мира должна быть сосредоточена на замене конфликтной парадигмы взаимоотношений цивилизаций на парадигму взаимного уважения, диалога и сотрудничества. Признание разно-

образия культур и цивилизаций, права на отличие должно восприниматься как аксиома современной геополитики, быть путеводной звездой прогресса. Эта аксиома должна выступать как обогащающий элемент для взглядов и ценностей всего мира и, к тому же, как фактор сближения и неконфронтации между народами [16, 18]. Можно согласиться с М. А. Шепелевым, который пишет: “Новая парадигма планетарного сознания должна сочетать неприятие американского мондиализма с неприятием национализма и изоляционизма, быть ориентирована на поиск пути насыщения глобалистской идеи новым духовным содержанием. На этой основе возможно коэволюционное развитие мирового сообщества как сообщества взаимосвязанных, взаимозависимых, открытых для диалога цивилизаций” [15, 101–102].

Свою нарастающую роль в мире будет играть и третья доктрина — доктрина диффузии, под которой понимается распространение черт культуры (например, религиозных убеждений, технологических идей, форм языка и т. д.) или социальной практики одного общества (группы) другому [2, 186]. Проблема диффузии является одной из наиболее дискуссионных проблем современной науки. Впервые это понятие было использовано британским антропологом Эдвардом Тайлором в 1871 г. в его знаменитом труде “Первобытная культура” для объяснения присутствия привнесенных культурных черт, обнаруженных во многих регионах. История наполнена многообразными процессами культурной диффузии. До XX ст. культурная диффузия была направлена из наиболее развитых стран Запада в колониальные страны. Она не обеспечила подъем колониальных народов. В наше время диффузия превратилась в многоликое явление.

Современная диффузия имеет, прежде всего, субъектное проявление. Обостренность внутренних проблем приводит к тому, что из слаборазвитых стран, особенно арабского мира, начинает значительными темпами выталкиваться население. Зоной эмиграции выступает, прежде всего, Европа и США. За нарастающими процессами эмиграции стоят

более серьезные процессы диффузии других цивилизаций в Западную цивилизацию.

Эта диффузия в западные страны пока ограничивается кадровой диффузией, перекачкой в развитые страны “серого вещества”, особенно специалистов в области электроники и компьютерной техники. Она в значительной мере несет традиционные формы жизни для западного общества, является многоступенчатым процессом эволюционного характера. Следует подчеркнуть, что эмигрантская диффузия свойственна для всех развитых европейских государств.

Приток эмигрантов будет все более ощутимым на фоне падения рождаемости в развитых странах. К 2050 г. в наиболее развитых странах население будет 1242 млн чел., то есть оно практически не увеличится, в то время как в наименее развитых странах оно вырастет с 4944,0 млн до 7794,0 млн [9, 26]. В развитых странах резко обострится потребность в рабочей силе, особенно низкой квалификации. При этом улучшение социально-экономической ситуации в славянских странах, а также низкая рождаемость, приведут к исчерпанию славянского источника рабочей силы. Что касается развивающихся и особенно арабских стран, то здесь избыточная доля населения будет постоянно возрастать.

Население из развивающихся стран, вероятнее всего, и далее будет выталкиваться в развитые страны. При этом важнейшей причиной по-прежнему будет выступать крайне высокая бедность, неразвитость социальной инфраструктуры в слаборазвитых странах, а также массовое насилие, с одной стороны, и развитость социальной сферы и демократии в развитых странах, с другой.

Миграционные процессы будут определять развитие современного мира на ближайшую и особенно дальнюю перспективу. Быстрыми темпами будет происходить латиноамериканизация США, китаизация Юго-Восточной Азии и Сибири, арабизация Европы. Вероятнее всего, что будущие цивилизации будут этнически неоднородными, включать в себя сегменты друг друга, иметь устойчивые политические, хозяйственные и даже родственные связи.

Таким образом, проведенный анализ позволяет сделать вывод о том, что перспективы современного мира будут определяться диффузионными процессами, которые нуждаются в научно обоснованной регуляции. Уже сегодня необходимо не только внимание к этим проблемам со стороны общества и его элиты, но и серьезная проработка возможных рисков, выработка эффективной стратегии поведения, всяческое содействие оздоровлению международной атмосферы, пересмотра теории и практики геополитики в аспекте ее гуманизации и гармонизации.

Литература

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. — М.: Междунар. отношения, 1999. — 256 с.
2. Джерри Д., Джерри Д. Большой толковый социологический словарь. Т. 1 (А–О): Пер с англ. — М.: Вече, АСТ, 1999. — 544 с.
3. Делягин М. Общая теория глобализации // Общество и экономика. — № 10–11. — 1998. — С. 88–103.
4. Емельянов Ю. В. Рождение и гибель цивилизаций. — М.: Вече, 1999. — 544 с.
5. Махамхір бін Мохаммад. Зупинитися і спокійно подумати // Персонал Плюс. — 3–9 листоп., 2003.
6. Мобарек Мусса. Прояви глобалізації у близькосхідному регіоні // Персонал. — № 8. — 2003. — С. 20–23.

7. Резюме. Доклад о развитии человека за 2003 год // Нью-Йорк Оксфорд. — Оксфорд юниверси пресс, 2003. — 34 с.

8. Салімі Хаміз Реза. Політико-правовий аналіз проблем глобалізації та перспективи інтеграції країн субрегіону Перської затоки / Персонал. — № 9. — 2003. — С. 44–47.

9. Семігіна Т. Соціальна політика у глобальному вимірі. — К.: Університет. вид-во “Пульсари”, 2003. — 252 с.

10. Тихонравов Ю. Г. Геополитика: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 269 с.

11. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории: Сборник: Пер. с англ. — 2-е изд. — М.: Абрис-пресс, 2003. — 592 с.

12. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Пер. с англ. — М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. — 669 с.

13. Фукуяма Ф. Великий разрыв: Пер. с англ.; Под общ. ред. А. В. Александровой. — М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. — 474 с.

14. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. — М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. — 603 с.

15. Шепелев М. А. Глобальный мир, ORDO NUOVO и политическая наука. — Днепропетровск: Журфонд, 2002. — 304 с.

16. Шериф Шахі. Діалог цивілізації: шкідливість політики обструкції для розвитку світової цивілізації // Персонал. — № 7. — 2003. — С. 16–18.

17. Эндрейн Чарльз Ф. Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования: Пер. с англ. — М.: Издат. дом “ИНФРА-М”, Изд-во “Весь Мир”, 2000. — 320 с.

С целью предупреждения развития отрицательных последствий от диффузионных процессов делаем вывод о необходимости научного обоснования их регуляции, проработки возможных рисков, пересмотра гуманитарных аспектов теории и практики геополитики.

З метою запобігання розвитку негативних наслідків від дифузійних процесів доходимо висновку про необхідність наукового обґрунтування їх регулювання, напрацювання можливих ризиків, перегляду гуманітарних аспектів теорії і практики геополітики.

With aim of forestalling negative effects of diffusion processes, a conclusion about the need scientific evidence of their regulation, the study of possible risks, reviewing the humanitarian aspects of the theory and practice of geopolitics.

Надійшла 17 жовтня 2012 р.

ХОЛОДНИЙ ЯР

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 14–19

Висвітлюються події історії України, які замовчувалися за радянських часів, та ті події, які замовчуються нині.

Знаходиться Холодний Яр не на Марсі і, навіть, не в Росії. Знаходиться він на терені Трипільщини. Менталітет мешканців Холодного Яру, про яких йтиметься мова, можливо, почав формуватися ще в ті часи, які старіші за сиву давнину. Отже, знайомимося з Холодним Яром.

На сторінці 572-й третього тому “Українського советского энциклопедического словаря” [1] зазначалося: “Холодний Яр — урочище в лісі поблизу м. Чигирин. В XVIII ст. був однією з опорних баз гайдамацьких загонів. Весною 1768 року виступом з Холодноярського гайдамацького загону під керівництвом М. Залізняка розпочалася Коліївщина. У роки громадянської війни в Холодному Яру діяли загони проти білогвардійців і петлюрівців, під час Великої Вітчизняної війни Холодний Яр був базою партизанських загонів”.

Зазначена книга вийшла в часи горбачовської “гласності”. Правду все ж таки не було сказано до кінця. Замовчано, що в роки громадянської війни там була Холодноярська республіка. Викликає сумнів наявність там антибілогвардійських і антипетлюрівських загонів. У зв’язку з цим згадується китайський філософ Конфуцій, який зазначав, що у темній кімнаті важко знайти чорну кішку, особливо тоді, коли її там немає. Автор цих рядків схиляється до думки, що то були загони самооборони. Пізніше на Волині, у роки Другої світової війни, Українська повстанська армія теж виникла як збройна сила самооборони — насамперед від поляків. Це теж широко не афішується.

У третьому томі (стор. 377) “Географічної енциклопедії України” зазначено: “Холодний Яр — комплексна пам’ятка природи республіканського значення (з 1968 р.). Розташований в Чигиринському районі Черкаської області. Перебуває у віданні Кам’янського лісгоспу. Площа — 853 га. Охороняється лісовий масив з цінними породами дерев, яружно-балковим рельєфом, численними природними джерелами. У Холодному Яру налічується 124 види дерев і чагарників, з них — 75 місцеві. Тут зростають дуб звичайний, сосна звичайна, ясен, береза, липа, сосна Веймутова, каштан, модрина європейська та інші. Багатий тваринний світ: лось, олень, козуля, свиня дика, борсук, лисиця, лісові птахи. На території Холодного Яру — залишки давніх поселень людини; це місце визвольної боротьби українського народу 1768 року (Коліївщина) та партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни. Входить до складу Чигиринського історико-культурного заповідника” [2].

Як бачимо, і в цій книзі, виданій вже за часів незалежної України, немає згадки про Холодноярську республіку.

На сторінці 17-й роману М. Негоди “Холодний Яр” (розмова про цю книгу буде далі) сотник Холодноярської республіки на прізвисько Чернота перелічив Ю. Горліс-Горському (і про нього розмова — далі) місцеві яри: Кривенків, Попенків, Гайдамацький, Скарбівничий, Гадючий, Чорний. Холодний Яр був найбільшим, розпочинався від хутора Мельники і тягнувся верст із сорок аж до Ле-

бедина. Був найглибшим з усіх. Його схили мали місцями до 800 метрів висоти.

З названою висотою можна і не погодитися. Такої висоти там просто не могло бути. Холодний Яр — це не Крим і не Карпати. Сумнівно, щоб 800 метрів мала навіть довжина схилу (автор цієї статті має географічну освіту, тому сумнівається). Втішатимемо себе тим, що художній роман — це не підручник з фізичної географії чи геоморфології. У романі могли бути такі неточності.

Нині часто можна почути про романи “Холодний Яр” та “Чорний ворон”. Автором першого є Юрій Горліс-Горський, а другого — Василь Шкляр. Роман Ю. Горліс-Горського, написаний і виданий у Західній Україні ще до Другої світової війни, замовчувався за радянських часів. Роман В. Шклера написаний за часів Президента В. Ющенка, а став відомим за часів Президента В. Януковича. Нині ці романи мають велику популярність.

Зазначені дві книги — це лише один бік медалі. Вона, як відомо, має два боки. Нині замовчується існування роману Миколи Негоди “Холодний Яр”. Написаний він упродовж 1957–1969 рр. Почав писатися за хрущовської “відлиги”, а закінчив — у брежнєвський “застій”. Київське видавництво “Радянський письменник” опублікувало роман 1971 р. накладом 65 тис. примірників. Для наших часів такий наклад — фантастичний, а для радянських — помірний. Цей роман є в особистій бібліотеці автора цієї статті. При нагоді придбає і два інших. Зізнаюся, що роман М. Негоди вже встиг прочитати, а романи В. Шклера та Ю. Горліс-Горського — ще ні. Причина проста — брак часу. Такі романи потрібно читати не похапцем. Не завадило б також з’ясувати, який з трьох романів найближчий до історичної неупередженої правди і що саме замовчано у кожній із книг. До речі, це було б слушною темою для дисертації чи то з історичних наук, чи то на стикові історії і філології. Бажано, щоб таке дослідження виконав фахівець, який розуміється на праві та історії, але який був би незалежним від істориків, правників та політичних партій. Результат дослідження може бути схожим на правду.

Не будемо порівнювати художню цінність усіх трьох книг. Поділимося загальними враженнями про роман М. Негоди.

Шедевром світової чи то навіть української літератури твір М. Негоди “Холодний Яр” назвати не можна. До рівня “Тихого Дона”, “Дней Турбиных”, “Белой гвардии” роман не дотягує. Водночас роман не схожий на відвертий пропагандистський матеріал радянського штибу. Певний талант М. Негода має. Добре було б, коли б за цю тему взялися Михайло Коцюбинський, Іван Франко або Ольга Кобилянська. Таке побажання — нездійсненне.

Відчувається, що М. Негода добре знає місця, які описував. Роман складається з трьох частин:

- “Дзвони били у Великдень” (кінець громадянської війни).
- “Землю вибілили сніги” (міжвоєнний період).
- “І повіяв вогонь” (війна).

Відчувається й те, що автор цього “Холодного Яру” має сільське походження або ж просто добре знає село першої половини ХХ ст. і менталітет села. Мабуть, спілкувався з мешканцями тих місць. Про Голодомор у романі М. Негоди можна помітити хіба що окремими вкрапленнями. Ця тема була заборонена навіть у період хрущовської “відлиги”.

У книзі “Письменники Радянської України” [3] на стор. 242-й зазначається, що Микола Тодосійович Негода народився 9 січня 1928 р. у селі Бузукові Черкаського району Черкаської області у селянській родині. У роки Великої Вітчизняної війни 14-річним хлопцем пішов до партизанського загону, який діяв у Холодному Яру. Можливо, М. Негода мав доступ до архівів. Без сумніву, знав про сотника Української Народної Республіки Ю. Горліс-Горського (якого називав Згорським) та його твір. Вперше згадка про Ю. Горліс-Горського зустрічається на 15-й сторінці книги і потім неодноразово повторюється. Якою мірою М. Негода використав твір Ю. Горліс-Горського — це потрібно досліджувати. Треба досліджувати і співвідношення між історичною правдою і письменницьким

вимислом. На сторінці 313-й йдеться про розстріл радянськими партизанами Ю. Горліс-Горського. Його смерть насправді ж сталася не у Холодному Яру і не в Україні. Це ставить під сумнів версію М. Негоди, що Ю. Горліс-Горський прибув під час німецько-радянської війни у Холодний Яр, щоб забрати золото Мотронинського монастиря, сховане наприкінці громадянської війни. Головні фігуранти роману — Савка Чорноус, Тимофій Яремчук та його дружина (а згодом — вдова) Мелашка і Ю. Горліс-Горський. Є багато інших постатей. Не завадило б на початку роману дати їх перелік (як у п'єсі) і стисло охарактеризувати їх посади, кровну спорідненість тощо. Це полегшило б сприйняття твору у наш динамічний час, коли багато що робиться похапцем.

Зрозуміло, що в часи, коли М. Негода писав свій роман, над ним чатувала цензура. Нині важко сказати, де закінчуються особисті переконання М. Негоди і розпочинаються цензурні міркування. Над Ю. Горліс-Горським і Василем Шкляром цензура не стояла, тому читач справедливо може вважати, що ці автори писали так, як думали.

Скажемо відверто — у радянський час про Холодний Яр мало хто в Україні чув. Про Махна, Зеленого, Григор'єва чули значно більше. Крім Холодного Яру, в Україні була ще низка інших отаманських утворень. Фільм “Весілля у Малинівці” непогано це відобразив. Автор цих рядків багато потенційних отаманів бачить серед народних депутатів та представників інших владних структур. Добре, що вони сидять у комфортабельних кабінетах, а не на тачанці з кулеметами.

На сторінці 93-й М. Негода пише: “За Дніпром... зчепилися червоні частини з повстанськими загонами Килиберди. Холодний Яр залишився відрізаним від Білого Яру. А в цей час за Чигирином розгулювся верткий Коблик, далі в степ пороли животи продовольчим загонам банди Лютого і Штиля. Крім них, з'явився на Херсонщині махновського типу загін Чорного Ворона. Біля Розуміївки організувався загін Завгороднього, а на Звенигородщині — кінна банда Божка. На Черкащині в околицях Млієва-Городищ розгулював Голий...”.

У багатьох місцях роману М. Негоди описано звірства, які чинили повстанці з Холодного Яру. Нині ж вважається шляхетним про це не згадувати і борці з радянською владою зображуються як добрі дядечки, які роздавали лише пряники. Насправді ж одні українці вбивали інших. То чи було це закладено ще у Трипільлі?

Навесні 2012 р. повідомлялося, що в селі Соснівка Олександрівського району Кіровоградської області зусиллями історичного клубу “Холодний Яр” і нардепа Тараса Стецьківа відкрито монумент загиблим повстанцям сіл Соснівка, Дев'ятка, Скаржинка і Тарнавка. Вони повстали у вересні 1920 р. Автор пам'ятника — студент Київської національної художньої академії, правнук повстанців Дмитро Бур'ян.

Другого дня в урочищі “Холодний Яр” відбулася реконструкція бою між більшовицькими загонами і захисниками УНР. У мітингу в селі Мельники брав участь віце-спікер М. Томенко.

У середині третьої декади червня 2012 р. віце-спікер М. Томенко взяв участь в освяченні хрестів храму, що зводився на честь Петра Калнишевського (останнього кошового отамана Запорозької Січі) в центрі Холодного Яру, на хуторі Буда. Це — неподалік від тисячолітнього дуба Максима Залізняка. Про це повідомила газета “Голос України” 27 червня 2012 р.

Вшанування пам'яті холодноярських повстанців, по суті, відбувається на кістках їхніх супротивників. Свого часу комуністи танцювали на кістках холодноярців. Нині “демократи” (чи Бог їх знає хто вони насправді) танцюють на кістках комуністів. Не в Холодному Яру, а у Долині полеглих під Мадридом спокійненько собі лежать ті, хто воював між собою у громадянській війні. В Іспанії, як і в Україні, громадянська війна виявилася безглуздою, — все, рано чи пізно, повертається на своє місце. Іспанці ж не танцюють на кістках супротивників. Такі танці — відьомські забави.

Холодноярське повстання — це лише одне з багатьох повстань 1921 р. в Україні. Були і більші повстання. А це означає, що там пролилося ще більше української крові.

Не можна одночасно радіти смертям полеглих червоноармійських вояків під час Зимового (Листопадового) походу на Україну бійців Української Народної Республіки і плакати за розстріляними 23 листопада 1921 р. 359-ма бійцями УНР у Базарі на Житомирщині.

Як засвідчила згодом історія, — і ті, й інші помилялися. І те, й інше є трагедією. Під час Зимового походу вояки УНР роздавали не цукерки. Щось інше вилітало з їх стволів. Наведемо деякі факти. Уночі 4 листопада 1921 р. волинська група війська УНР під командуванням генерал-хорунжого Юрка Тютюнника біля села Борове (за 30 км від Олевська) роззброїла прикордонну польську залогу і перейшла кордон, рухаючись на схід. 5 листопада було розгромлено загін чекістів у селі Журбовичі та кілька продзагонів. 6–7 листопада захопили Коростень, але не змогли його втримати, бо з Житомира надійшли два бронепотяги і тисяча курсантів Школи червоних старшин. Жорстокий бій з бригадою Г. Котовського стався 17 листопада біля села Малі Миньки. У бою загинули близько 400 повстанців. Котовці рубали і поранених на підводах. Втекти від котовців вдалося 120 старшинам і козакам, хто був на конях. 537 бійців потрапили у полон.

Ще деяка статистика. Перед чекістською комісією постали 443 особи. 84 особи померли від ран ще до “суду” над ними. Можливо, декому вдалося втекти. Розстріляно 359 чоловік. 41 командира скеровано на подальший допит. Отже, $359 + 41 = 400$. Незрозуміла доля 43 осіб, які постали перед чекістами.

З точки зору логіки, Григорію Котовському не обов’язково було розстрілювати полонених. Були інші способи вирішення їхньої подальшої долі. Щоправда, Г. Котовський пропонував полоненим помилування у випадку вступу до його кавалерійської бригади. Вістовий Степан Щербак відповів, що Україні вони не зрадять. Всі були розстріляні, а тіла кинуті у довжелезну яму. В іншу яму кинуто тіла померлих від ран.

Мабуть, бійцям УНР слід було погодитися на вступ до бригади Г. Котовського, а потім благополучно розбігтися.

Багато хто з одурманеного народу нині на сучасних мітингах не задумується над тим, що повстанці вбивали не марсіан і переважно не євреїв-комісарів, а українців. А чи були і чи збереглися пам’ятники тим, хто загинув від руки повстанців? Загиблі ж теж були українцями і теж хотіли жити і ростити дітей. Чи ходять до пам’ятників загиблим комуністам сучасні комуністи? Ті, хто тоді загинув, загинули за ідею, а не за матеріальний статок. Звідки ж їм було знати, що ідея комунізму хибна? Хибна, коли у комунізм заганяти всіх підряд, як худобу в огорожу. Коли ж у комуни ідуть ті, кому це подобається, то нічого поганого у комунізмі немає. Про це свідчать хоч би ізраїльські кібуци. Незважаючи на те, що люди і події не завжди описані М. Негодою блискуче й переконливо, можна все ж таки зрозуміти, що наша нація не є простою, прямолінійною і передбачуваною. Не всі українці були і є добрими, чесними, порядними. Всі ж українці, — і добрі, і недобрі, — живуть і діють в одному часі і просторі. У цьому і полягає біда. Звірства вчиняли і ті, й інші. Звідки береться звірство? Мабуть, від того, як колишуть у колисці, які пісні співають мами своїм немовлятам. Залишається дякувати Богу, що не довелося жити в описані у романі часи, і хай вони ніколи не вертаються у людське буття. Незважаючи на красиві ярлики, які нині дехто присвоює тим часам, Національна Шевченківська премія вручається за ідею літературного твору, а не за його художню майстерність.

Я вже давно помітив, що на комуністичне минуле найзавзятіше плюють ті, хто були комуністами. Покормилися на комунізмі, тепер настав час покормитися на печерному націоналізмі. Комуністом я не був, тому й до історії ставлюся зважено. Завжди пам’ятаю, що кров людська — не водиця. Про це ще казав і письменник Михайло Стельмах. Ганьба нам за те, що гордимось і милуємось людовбивством і братовбивством. Мій земляк — третій Президент України В. Ющенко у захваті був, наприклад, від значної події на теренах Сумщини — Конотопської битви 1659 р. Тоді загинуло 40 тис. російських вояків, 4 тис. українських козаків і 6 тис. тимчасових союзників козаків —

кримських татар. Конотопська битва — це не футбольний матч із серії Євро-2012, де хтось виграв, а хтось програв. Конотопська битва — це загалом 50 тис. проломлених черепів, розтрощених тіл і вивалених з животів кишок. Невже така картина поля бою милує око Віктора Ющенка? То чи слід забути Конотопську і тисячі інших битв? Ні! Ніщо не повинно бути забутим. Але ставитися до цього слід як до трагедії, а не фольклорного свята. Менталітет і світогляд XVII ст. негоже переносити у XXI ст. Потрібно виповзати з печер.

Мій дід по матері — Сосницький Іван Панасович — народився 1897 р. на Івана-Купала, завдяки чому й отримав своє ім'я. Народився у козацькому селі Сватки на півночі Полтавщини, де несе свої води річка Грунь, впадаючи в Псел у гетьманській столиці — Гадячі.

1915 р., як солдат царя Миколи II, за бій на Галичині, він отримав срібний солдатський Георгіївський хрест. У царя з нагородженням порядки були прозорі. З поставленого вище штабу на роту надіслали два хрести. Командир роти зібрав роту і солдати голосуванням визначили, кого нагороджувати. За хрест цар щомісячно сплачував три рублі. Дід називав їх “пенсією”. Аж до своєї смерті у лютому 1995 р. дід згадував, якою чудесною була ця пенсія, аж поки у 1917 р. її скасували революціонери. Швидше за все, це зробили більшовики. Тимчасовий уряд, мабуть, побоювся б озлоблювати озброєних орденоносців.

Ще у свої юні комсомольські літа я цікавився у діда, чому його прізвище відсутнє у селі на почесній дошці, де зафіксовані прізвища тих, хто боровся за встановлення радянської влади. Дід робив вигляд, що не розуміє, про що його запитували. Його дружина (а моя бабуся) конфіденційно пояснювала, що дід ховався у громадянську війну, де тільки міг, щоб не бути мобілізованим до військових формувань, на які дуже багатими були ті часи. Дід — не боягуз, зі срібним Георгієм, а ховався у бур'янах!

Юнаком Іван Сосницький на німця чи австрійця біг з гвинтівкою (за що й одержав хреста, а його старший брат Степан — два). Спрямувати гвинтівку проти співвітчизників — сумління не дозволило. Якби ж то в усіх

було таке сумління, як у мого діда! На жаль, тоді його не всім вистачало. Не вистачає його ще й нині, коли відсутність сумління компенсується присудженням Шевченківської премії.

До “Севастопольских рассказов” Льва Толстого війна зображувалася виключно у героїському тоні. “Севастопольские рассказы” започаткували переосмислення. Воно ще торкнулося не всіх. Дехто ще перебуває у печерах кам'яного віку і пишається цим, а святкування трагедії перетворюється у танець відьом.

Я закликаю письменників, читачів (та тих, хто читати розучився і дивиться лише телевізор) не пишатися пролитотою кров'ю (адже кров людська — не водиця!), а ставитися до цього як до трагедій та докладати зусиль, щоб вони більше не повторювалися. Сумнівно, щоб кривава історія викликала гордість.

Пишатися своєю історією можуть британці. Три з половиною століття у них не було громадянської війни і революцій. Отже, перенесемо англійський досвід на українські терени.

Для історії варто залишити і такий епізод. На початку незалежності в Україні популярною була книга американця українського походження Ореста Субтельного “Історія України”. Писалася вона англійською мовою для американських недільних шкіл. Потім була перекладена на українську. Можливо, нині є й кращі підручники з історії України. Тоді не було.

Орест Субтельний відвідував Україну. Одного разу, навесні 1995 р., щось завадило піти на зустріч з ним під час його перебування у Києво-Могилянській академії, деканом факультету правничих наук якої я тоді був. А восени 1995 р. під час 3-місячного стажування на юридичних факультетах у чотирьох американських університетах, мене запросили на щорічну зустріч української секції Американської асоціації юристів (АБА), яка відбулася у Вашингтоні. Назва готелю, здається, була “Маріам”.

Спускаючись на перший поверх, де “накривалася галявина”, у ліфті випадково зустрівся з О. Субтельним. Прізвище прочитав на бейджі. Зав'язалася розмова. Похвалив його книгу. Зрозуміло, що це було йому при-

ємно. Він сказав, що не всій український діаспорі все подобається у книжці.

Діаспорі дуже хотілося “лакування” історії. Наприклад, не подобалося твердження, що українське населення схильно ставилося до російських чиновників, бо вони були справдливішими ніж своя козацька старшина.

Можливо, зловживання владою і нетерпимість до критики закладалися в українському менталітеті ще з часів Трипілля. Проживання представників нашого етносу в плюралістичному американському оточенні впродовж кількох десятиліть, як бачимо, не вивітрило неприязнь до критики. Нам імпо-

нує прямолінійність, до того ж максимально лакована.

Література

1. Украинский советский энциклопедический словарь. Т. 3. — К.: Глав. ред. Укр. сов. энцикл. им. М. П. Бажана, 1989. — 772 с.
2. Географічна енциклопедія України. Т. 3. — К.: Глав. ред. Укр. сов. энцикл. им. М. П. Бажана, 1993. — 480 с.
3. Письменники Радянської України. — К.: Рад. письменник, 1976. — 416 с.

Висвітлено події громадянської війни XX ст. у центрі України. Обговорюються проблеми повстанського руху у Холодному Яру поблизу Чигирин у романах Миколи Негоди, Василя Шкляра та Юрія Горліса-Горського.

Освещаются события гражданской войны XX ст. в центре Украины. Обсуждаются проблемы повстанческого движения в Холодном Яру вблизи Чигирин в романах Юрия Горлиса-Горского, Николая Негоды и Василия Шкляра.

The article deals with events of the XX Century Civil War in the centre of Ukraine. Problems of throwing light on resurrection movement in the Holodniy Yar near Chigirin in the novels of Yuri Gorlis-Gorsky, Mykola Negoda and Vasyl Shchlyar are discussed.

Надійшла 7 серпня 2012 р.

СУЧАСНА ЗАХІДНА МАКРОІМПЕРІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИКИ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 20–26

У світовому геополітичному просторі нині особливо виділяється Західна макроімперія, яка, по суті, має цивілізаційний характер. Геополітика Західної макроімперії спрямована на забезпечення контролю над усім світом.

За нинішніх умов розвитку глобальних політичних, економічних, соціальних, культурних процесів подальшої трансформації зазнає геопросторова політична організація світу. На порядку денному залишається суперництво між провідними державами за перерозподіл сфер впливу у світі в цілому та окремих регіонах, за контроль над стратегічними ресурсами і потоками товарів та капіталів. При цьому у світовому геополітичному просторі дедалі більшого значення набуває “мегагравець”, якого можна ідентифікувати як Західну макроімперію. Для неї притаманні специфічні особливості структури і геополітики. На міжнародній арені західний світ часто виступає як єдиний актор. З іншого боку, між провідними західними державами зберігаються значні протиріччя у сфері політики, економіки, культури, спостерігаються розбіжності в окремих напрямках геополітики. Слід зазначити, що зазнає змін і геополітика на міжнародній арені таких сучасних імперських держав, як Російська Федерація і Китай.

У сучасній науці імперіологічні дослідження набули неабиякої популярності. Сутнісні особливості сучасних імперій і важливі напрями їх зовнішньої політики розглянуті в працях С. Бабурина, У. Бека, З. Бжезінського, Е. Гранде, Б. Крігель, С. Лур’є, А. Негрі, Дж. Сеймура, Е. Тодда, Н. Фергюсона, М. Хардта та багатьох інших науковців. Сама

сутність імперій в історичному минулому і нині, особливості їх геополітики є предметом жвавих дискусій. Проте, на нашу думку, в сучасній науці недостатньо розкриті ключові особливості Західної макроімперії та інших посткласичних імперій, залишаються малодослідженими їх структурні характеристики і провідні напрями геополітики на світовій арені.

З’ясуємо сутність Західної макроімперії та інших сучасних імперій, та схарактеризуємо основні посткласичні тенденції розвитку імперської геополітики Заходу у світовому геопросторі.

Сучасними імперіями ми вважаємо великі державні геополітичні системи, що вирізняються складною багаторівневою ієрархічною структурою і мають розвинені мережі впливу у світовому геопросторі. Для імперської геополітики притаманна активна різнопланова експансія на міжнародній арені.

Глобальна загальносвітова мережева “Імперія”, яскраво змальована М. Хардтом і А. Негрі [5], на нашу думку, не відповідає сучасному стану світової геополітичної системи і навряд чи можлива (принаймні у близькому майбутньому). Проте треба віддати належне об’єктивним дослідникам глобальних процесів — світова економіка розвивається на ринкових засадах і дедалі тісніше пов’язує майже всі країни та регіони світу, численні політичні, соціальні, культурні процеси набувають

справді планетарного характеру. Ці процеси часто мають не стихійний, а цілеспрямований характер, ініціюються і контролюються окремими ключовими “центрами”, спираючись на певні регіональні та локальні осередки (вузли, центри, пункти) і комунікаційні лінії, що утворюють різноманітні і взаємно переплетені геопросторові структури (мережі), що охоплюють більші чи менші ділянки глобального геопростору. Різноманітні за кількісними та якісними особливостями мережеві структури дедалі активніше розвиваються у сучасному світі.

У процесі історичного розвитку на міжнародній арені політичних, економічних, культурних процесів виникла велика Західна макроімперія (“імперія Заходу”) — геополітичне наддержавне утворення. Країни Заходу об’єднані спільною ліберально-демократичною ідеологією і ліберальними ринковими заходами функціонування економіки. Надзвичайно важливою є цивілізаційно-культурна спільність — по суті, це цивілізаційна імперія, яка охоплює всі країни західно-християнської цивілізації (за С. Хантінгтоном [4]). Крім суто “західних” країн, мережі цієї макроімперії поширюються на цілі регіони світу, групи країн та окремі держави.

Західна макроімперія має дуже складну структуру. Насамперед слід зазначити, що в макроімперії відсутній єдиний владний центр, якому була б жорстко підпорядкована чітка ієрархія держав та інших геополітичних утворень Заходу. Проте в макроімперії є головний “полюс” — Сполучені Штати Америки, які є окремою наймогутнішою імперією у світі. На другому рівні політичної структури макроімперії перебуває решта провідних західних країн, які можна ідентифікувати як регіональні. На третьому рівні знаходиться решта західних держав.

У геосистемі Західної макроімперії взаємно переплітаються і накладаються просторово-функціональні структури західних держав, різноманітних транснаціональних корпорацій, банків, фондів, неурядових організацій тощо.

Ми дотримуємося думки, що справжні “центри влади” в країнах Заходу відрізня-

ються від офіційних органів державної влади. Проте вважаємо твердження щодо всевладного, глибоко законспірованого “Світового уряду” недостатньо обґрунтованими, оскільки в розпорядженні дослідників занадто обмежені достовірні дані щодо центрів управління глобальними процесами. Припускаємо, що існує декілька “центрів прийняття рішень”, які володіють реальною економічною і політичною владою у світі. Саме ці “центри” фактично контролюють органи державної влади в західних країнах. Припускаємо також, що ці “центри” координують між собою дії на світовій арені, можуть конкурувати за певні сфери впливу, визначають магістральні напрями розвитку світової економіки і міжнародної політики. Для зустрічей представників таких “центрів” існує, наприклад, регулярний Давоський економічний форум.

Існують мондіалістські організації, що представляють інтереси керівних “центрів”: “Рада з міжнародних відносин” — CFR (з 1921 р.), “Більдерберзька група” (з 1954 р.), “Трьохстороння комісія” — “Трилатераль” (з 1973 р.). Саме остання, на думку окремих дослідників, має на меті об’єднати під егідою атлантизму і США головні центри світової економіки (Англо-Америку, Західну Європу та Японію) і встановити домінування над усім світом.

У країнах Заходу державні керівні структури тісно переплетені з недержавними. Провідні транснаціональні банки і корпорації володіють величезними мережами, що “обплутали” весь світ і по яких рухаються головні потоки капіталів, товарів і технологій у світовому економічному просторі. Як приклад, можна назвати Лондонський клуб — міжнародне об’єднання приватних комерційних банків, що є потужними світовими кредиторами. Західні власники фактично контролюють світові ЗМІ, які через свої глобальні мережі поширюють по всьому світу потрібну інформацію, а також стандарти масової культури.

Існують небезпідставні побоювання, що в разі занепаду Західної макроімперії все людство очікує глобальні катастрофічні наслідки. Вважається, що лише всемогутній

Захід на чолі із США спроможний врятувати світ від глобальних небезпек: воєнних конфліктів, розповсюдження зброї масового ураження, тероризму, міжнародної злочинності, інших глобальних проблем. Отже, існує думка, що саме Захід є гарантом миру, безпеки, демократії, прав людини в усьому світі.

Західні країни формують і пропагують нові норми міжнародної моралі, які виправдовують воєнні дії інтересами збереження людства і високими гуманними цілями захисту демократії та прав людини в усьому світі. Декларуючи високі цілі, США та інші країни Заходу коригують норми міжнародного права відповідно до своїх глобальних інтересів.

Західна макроімперія в цілому ефективно використовує для лобіювання своїх інтересів на світовій арені міжнародні організації. Наприклад, МВФ і Група Світового Банку фактично перебувають під контролем Заходу.

НАТО виступає як провідний воєнно-політичний інститут макроімперії Заходу і є найефективнішою у цій сфері організацією в сучасному світі. Північноатлантичний Альянс виявляє готовність відігравати глобальну роль. Нова стратегічна концепція Альянсу — “Активна участь, сучасна оборона” — передбачає, зокрема, використання як політичних, так і воєнних засобів для подолання криз у всьому світі. Так, НАТО може забезпечувати врегулювання воєнних конфліктів за допомогою своїх унікальних за технологічним рівнем збройних сил, сприяти міжнародним зусиллям щодо боротьби з поширенням ядерного озброєння тощо.

Ідеалом для Західної макроімперії уявляється стабільний мирний світ з “демократичним” лідерством США, яке має добровільно визнаватися усіма країнами світу чи принаймні їх переважною більшістю. Для забезпечення мирного розвитку світу на засадах ліберальної демократії та ринкової економіки США вважають за потрібне запровадити взаємну відповідальність провідних держав планети за управління світом без війн.

Окремі автори, наприклад У. Бек і Е. Гранде, вважають що в об’єднаній Європі формується гнучка й відкрита “космополітична

імперія”. Проте нині, за умов загострення кризових явищ у Євросоюзі, в Європі набирають обертів “відцентрові” процеси, посилюються протиріччя між окремими державами — членами ЄС. Тому уявлення про існування в нинішній Європі цілісної і життєздатної імперської геополітичної системи вважаємо недостатньо обґрунтованими. При цьому окремі із західноєвропейських держав спроможні проводити власну геополітику, яка може мати навіть імперський характер. Наприклад, аналіз зовнішньої політики Франції у Північній та Західній Африці свідчить про її прагнення поширити тут сферу свого геополітичного та гео економічного впливу. Посилення неоімперських рис спостерігається також у геополітиці Великої Британії. На особливу увагу заслуговує Німеччина, яка має найпотужніший економічний потенціал у Європі, доволі успішно поширила мережі свого гео економічного впливу до країн Центральної та Східної Європи. За умов нинішньої європейської фінансової кризи ФРН має достатній потенціал не лише для самостійного “плавання”, а може навіть перетворитися на новітню імперію — очолити власне “імперієподібне утворення” [3]. Між провідними західними державами, безумовно, існують політичні, економічні, культурні протиріччя, проте вони не мають антагоністичного характеру. За умов загострення кризових явищ у світовій економіці можливе посилення протистояння між провідними державами Заходу. При цьому можливе здобуття державної влади політичними силами, які виступають за державне регулювання економіки, що, безперечно, вплине на діяльність глобальних мережевих структур.

До складу Західної макроімперії, крім США і країн Європи (крім східноєвропейських), належать ще й Канада, Австралія, Нова Зеландія та Ізраїль. Мережі Заходу активно поширюються в країнах Східної Європи — Російській Федерації, Молдові, Україні.

Мережі Західної макроімперії фактично “обплутали” Латинську Америку, численні країни Азії, Африки та Океанії. Це, так би мовити, “периферія” Західної макроімперії. Проте нинішня імперська “периферія” вже певною

мірою відрізняється від класичної — джерела дешевої сировини та трудових ресурсів і ринку збуту готової продукції. Тут розвиваються місцеві мережі виробництва і транспортування товарів та послуг, проте вони залежать від світових економічних мереж і “правил гри”, які визначаються імперіями.

Світова першість Заходу ще не означає його панування над планетарним простором. Геостратегія макроімперії має враховувати інтереси інших потужних геополітичних гравців світу. Надзвичайно важливим для Заходу є проникнення його мереж на терени інших посткласичних імперій і потужних держав світу, залучення їх до співпраці.

Найбільшим геоекономічним конкурентом Заходу є Китай, економічна могутність якого на початку XXI ст. продовжує зростати швидкими темпами. Сучасна Китайська посткласична імперія не демонструє амбіцій щодо політичної гегемонії у всьому світі, проте сфера його геоекономічного (і геополітичного) впливу активно поширюється на сусідні регіони та країни. Провідники імперської геополітики — китайські іммігранти (хуацяо) утворюють досить міцні мережеві структури в багатьох країнах світу. Китайські компанії активно скуповують акції підприємств по всьому світу, реалізують численні інвестиційні проекти, товари китайського експорту заповнили ринки світу, у тому числі США і країн Європи. Існують підстави вважати, що Китай спроможний досягнути світової економічної першості. Геополітичне змагання з Китаєм є важким випробуванням для США, які не можуть подолати кризові тенденції у своїй економіці.

Західна макроімперія прагне відігравати визначальну роль на теренах Євразії. Для успішної реалізації своєї імперської геополітики Заходу потрібне створення Транс'євразійської багатосторонньої міжнародної системи безпеки [1] за участю Китаю, Японії, Російської Федерації.

Японія є однією з наймогутніших у світовій економіці держав, володіє надзвичайно потужним науково-технологічним потенціалом, мережі її корпорацій пронизують світовий геопростір, проте у воєнно-політичній

сфері залежить від США і нині не проводить свою власну імперську геополітику.

Росія як імперська держава має потужний природно-ресурсний, економічний та військово-технічний потенціал, геополітичну волю і реальну здатність поширювати свій вплив на сусідні регіони Євразії. На теренах Російської Федерації нині досить поширені західні мережі впливу. Попри періодичні загострення геополітичних протиріч між США та Росією, останню прагнуть зробити союзницею Західної макроімперії у боротьбі з тероризмом і тими державами, яких Захід вважає своїми ворогами.

Серед інших потужних держав світу потенційними регіональними імперіями є Індія та Бразилія. Вони володіють великим економічним, науково-технічним, військовим потенціалом, мають значний геополітичний та геоекономічний вплив у своїх регіонах та за їх межами, намагаються відігравати дедалі важливішу роль на світовій арені. Меншою мірою, насамперед через недостатньо потужний потенціал і гострі внутрішні проблеми, потенційними імперськими державами є Нігерія та Індонезія. Слід відзначити значну залежність потенційних регіональних імперських держав від західних політичних та економічних мереж.

Основними компонентами світової геополітичної системи є суверенні держави. Спостерігається тенденція до поступового зростання кількості незалежних держав у світі. Проте у зв'язку з розвитком сучасної системи міжнародних відносин і міжнародного права суверенітет держав зазнає певних обмежень. Більшість національних держав у своїй політиці тією чи іншою мірою залежні від сучасних імперій, особливо Заходу, а їх економічний і культурний простір пронизані імперськими глобальними мережами. З песимістичної точки зору, відбувається мінімізація ролі суверенних національних держав і перехід до системи приватної влади наднаціональних еліт в особі глобальних фінансово-економічних кланів [2].

Найбільшою небезпекою для макроімперії Заходу є протистояння з боку ісламських екстремістських сил, які застосовують тероризм

як засіб боротьби із Заходом. Великі труднощі США та інших західних країн у глобальній війні з тероризмом пов'язані з тим, що терористичні угруповання застосовують свої добре законспіровані мережі на теренах не лише ісламських країн, а й держав Заходу, а крім того, використовують для своїх злочинних потреб сучасні технологічні засоби та інформаційні мережі.

Для країн Заходу гасло “безпеки” є виправданням постійної воєнної активності — як на власній території, так і за кордоном [6, 36]. Захід володіє військово-технічною першістю в сучасному світі. Війна нині, по суті, перетворюється на поліційну акцію. Сучасні стратегії спираються на використання даних космічних супутників, передбачають швидкоплинні акції з використанням авіації, високоточної зброї. Проводяться так звані “хірургічні операції” зі знищення конкретних об'єктів і навіть осіб.

Сучасна імперська геополітика Заходу ґрунтується на доктрині “гуманітарного інтервенціалізму”, згідно з якою Америка та її союзники мають право на вчинення інтервенції (навіть без відповідного рішення Ради Безпеки ООН) щодо тих держав світу, де існують загрози для життя людей, порушуються їх права і свободи. Попри високу мету, гуманітарна інтервенція здійснюється, виходячи з політики подвійних стандартів, і передбачає розуміння прав і свобод людини саме з точки зору західної лібертіанської ідеології, а воєнні дії неминуче призводять до жертв серед мирного населення.

У своїй імперській геополітиці США та їх союзники спираються також на відому доктрину “превентивного інтервенціалізму”, згідно з якою вони мають право на вчинення інтервенції (також без санкції РБ ООН) до тих держав, що становлять потенційну загрозу для миру та безпеки у світі. Воєнний і політичний експансіонізм Заходу обґрунтовується також необхідністю боротьби з розповсюдженням зброї масового знищення. Причому держави Заходу самі вирішують, які держави гідні володіти зброєю масового знищення, а які — ні. Одним з головних виправдань інтервенціалізму проголошується

боротьба з тероризмом, оскільки саме себе США репрезентують як захисника всього людства, головного борця з тероризмом у всьому світі. Воєнна операція в Іраку вже значною мірою зашкодила політичному авторитету Америки у світі [1]. Тому США та їх союзники прагнуть легітимізувати дії своїх глобальних поліційних сил.

Воєнні операції на початку 2000-х років в Афганістані та Іраку були зумовлені насамперед імперськими геополітичними інтересами Заходу. Ірак має надзвичайно важливе геополітичне положення в басейні Перської затоки і близько 10 % світових запасів нафти. Достатньо легітимний прозахідний політичний режим має забезпечити західним ТНК контроль над видобутком і транспортуванням нафти на світовий ринок. Проте нині виникає проблема стабільності режиму і навіть розколу держави. В Афганістані діють Міжнародні сили сприяння безпеці (ISAF), які мають “протидіяти екстремізму і тероризму”, зміцнювати владу афганського уряду, допомагати у формуванні і навчанні афганських силових структур. Дуже проблематичним є збереження контролю США та їх союзників з НАТО над Афганістаном після виведення військ у 2014 р., оскільки сформований тут прозахідний режим навряд чи зможе тривалий час протриматися під ударами талібів.

Імперська геополітика спрямована насамперед на розширення і збереження сфери політичного контролю над країнами та територіями. У незалежних державах діють імперські агенти впливу, призначені для просування геополітичних і геоекономічних інтересів зовнішніх акторів. Агентами впливу можуть виступати фізичні особи, політичні організації, корпоративні групи тощо. Завдяки мережним технологіям частина владної еліти фактично підкуповується. Фінансова й інформаційна підтримка дає можливість агентам впливу обіймати керівні посади в державному управлінні через цілком легітимні демократичні процедури. Західні ставленики постають перед людством реально незалежними політичними партіями і діячами, їх залежність від імперських “центрів”

ретельно маскується. У випадках особливо масштабної корупції і порушень демократії та прав людини імперським керівникам доводиться змінювати маріонеток у керівництві держав задля збереження свого подальшого панування.

Проти тих держав, що чинять спротив імперській геополітиці Заходу, перешкоджають проникненню на свою територію глобальних мереж (наприклад, Іран, КНДР, Білорусь, Куба), застосовується повний асортимент імперських засобів тиску — політичних, культурно-інформаційних, економічних — звичайно, задля захисту прав людини і боротьби за демократію.

Під час хвилі революційних подій у країнах Північної Африки в 2011 р. політика США та інших країн Заходу була спрямована на підтримку тих сил, що вважаються демократичними. У громадянській війні в Сирії Захід однозначно підтримує антиурядових повстанців, представляючи їх як борців за демократію. На нинішньому етапі розвитку воєнних дій (липень 2012 р.) при розгляді “сирійського” питання в Раді Безпеки ООН макроімперія Заходу зіштовхнулася з опозицією з боку РФ і Китаю, які фактично блокують зусилля США легітимним шляхом під егідою ООН допомогти повстанцям здолати антизахідний режим Б. Асада.

Геоекономічні важелі є особливо дієвими при здійсненні імперської геополітики в країнах і регіонах світу. До основних напрямів геоекономічного імперського впливу належать: кредитно-фінансовий, валютний, товарний, науково-технологічний, комунікаційний.

Надзвичайно потужним засобом імперського впливу є культурно-інформаційна геополітика — формування за допомогою глобальних інформаційних мереж геополі-

тичного дискурсу, потрібного Заходу, політичної культури на основі спрощеного геополітичного бачення світу, насаджування стереотипів масової культури.

Отже, провідну геополітичну роль у сучасному світі відіграє очолювана США Західна макроімперія, яка поширює мережі свого впливу в усьому глобальному геопросторі. У системі макроімперії взаємно переплітаються і накладаються просторово-функціональні структури західних держав, транснаціональних корпорацій, недержавних фондів, організацій тощо. Західна імперська геополітика передбачає розширення і зміцнення мереж впливу у світі, залучення інших імперських геополітичних утворень до співпраці з метою забезпечення свого домінування у світі.

Література

1. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А. Іщенка. — К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. — 203 с.
2. Геєць В. Конфігурація геополітичної карти світу та її проблемність // Економіка України. — 2011. — № 1. — С. 4–15.
3. Наступает эпоха новых империй. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://flot2017.com/item/opinions/46856>
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций: Пер. с англ. — М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. — 603 с.
5. Хардт М. Империя / М. Хардт, А. Негрі; Пер. с англ.; Под ред. Г. В. Каменской, М. С. Фетисова. — М.: Праксис, 2004. — 440 с.
6. Хардт М. Множество: война и демократия в эпоху империи / М. Хардт, А. Негрі; Пер. с англ.; Под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Культурная революция, 2006. — 559 с.

У сучасному світовому геополітичному просторі найбільш потужна Західна макроімперія на чолі із США. У геополітичній системі макроімперії взаємодіють традиційні державні і недержавні мережні структури. Геополітика Західної макроімперії спрямована на забезпечення політичного, економічного та культурного домінування у світі.

В современном мировом геополитическом пространстве наибольшим могуществом обладает Западная макроимперия во главе с США. В геополитической системе макроимперии взаимодействуют традиционные

государственные и негосударственные сетевые структуры. Геополитика Западной макроимперии нацелена на обеспечение политического, экономического и культурного доминирования в мире.

The Western macroempire headed by the USA is a most powerful in the contemporary world geopolitical space. Traditional state and non-state net structures interacts in geopolitical system of the macroempire. Geopolicy of the Western macroempire acts at ensuring political, economical and cultural domination in the world.

Надійшла 7 серпня 2012 р.

СТРАТЕГЕМНІСТЬ У ПОЛІТИЦІ: WikiLeaks в КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИПЛОМАТІЇ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 27–33

Проблематика дипломатичної стратегемності “інформаційних операцій” та їх роль як в регулюванні міжнародного життя, так і в загостренні міжнародних відносин стає актуальною. Пропонується аналіз на основі концептів Т. В. Зонової “глобалізація ante litteram” та “дипломатії примітивної торгівлі” політичного антрополога Салінза. Це особливо актуально в контексті дискурсу про новий етап розвитку дипломатії у формі “гуманітарних інтервенцій”. Гіпотезою дослідження виступає припущення можливості існування факторів випередження практикою міжнародного життя теоретичної визначеності аналітиків. Такі обставини створюють певні наслідки у формі маніпулювання інформацією, використання дипломатичних та інформаційних стратегем з метою пропаганди певних ідей, а також дослідження реакції міжнародної спільноти на певні прогнозовані рішення.

З огляду на складність необхідності розмежування понять “дипломатія” та “дипломатична служба”, звернемося до досвіду опису процесу розвитку теорії дипломатії російської дослідниці Т. В. Зонової, яка, спираючись на компаративний і системний аналіз, розробила модель сучасної дипломатії як динамічної в історії суспільства категорії, розвиток якої обумовлений процесами виникнення держав нового типу. Зонова характеризує дипломатичну систему як глобалізацію ante litteram, і як таку, яка започаткувалася в певний час (епоха Відродження) і в певному місці (держави Апеннінського півострова), а з часом поширилася на весь світ. Зазначене дає можливість пояснити часовий розрив, який утворився між виникненням професійної дипломатії і появою сучасної моделі дипломатичної служби й дав змогу прогнозувати майбутній вектор розвитку дипломатичної служби і коло світових проблем, якими будуть займатися дипломати. Аналізуючи існуючі тенденції у дипломатії, дослідниця прогнозує зростання її ролі в забезпеченні розвитку суспільства через організацію гло-

бального діалогу, в основі якого закладено принципи справедливості й прав людини, толерантності й культури миру. Саме дипломатія є найефективнішим інструментом для встановлення й підтримки життєво важливого діалогу щодо цих проблем людства [1].

Антропологи стверджують, що дипломатія еволюціонує разом з людством. Маршалл Салінз та Елман Сервіс у праці “Еволюція та культура” (1915–1996) створили еволюційну модель як протиставлення неорганічній еволюції (зростання безладу, що переходить в однорідність) [2]. Культурна еволюція, на їхню думку, відзначається збільшенням організації, зростанням концентрації енергії та збільшенням неоднорідності, включає в себе як прогрес, так і кризу — адаптивну модифікацію та відхилення. Ці два аспекти Салінз та Сервіс назвали “загальною” та “конкретною” еволюціями. “Загальна еволюція” розглядалася ними як еволюція людської культури загалом, вона характеризувалася ускладненням й однолінійністю, причому культура стрибкоподібним чином змінювалася від однієї форми суспільства до іншої. Для того,

щоб врахувати велику кількість варіантів історичного розвитку, вони ввели поняття “конкретної еволюції” для пояснення якісної реорганізації в конкретних суспільствах за допомогою загальних категорій. Діючи в такий спосіб, вони редукували ідею багатолінійності до конфлікту як різновиду побічних ліній розвитку. Маршалл Салінз у книзі “Економіка кам’яного століття” [3], заперечуючи можливість єдиної лінії загальної еволюції, розглядає кореляцію між параметрами “загальної еволюції” — “перехід від менш високих до вищих рівнів трансформації енергії” і “від меншої до більшої загальної адаптивності”. У цьому контексті далеко не ясно, чи є сучасні складні індустріальні системи краще пристосованими до природного довкілля порівняно з системами простих мисливців-збирачів, оскільки перші здійснюють своє відтворення насамперед саме за рахунок власного обмеження. У розділі “Мінова вартість і дипломатія примітивної торгівлі” М. Салінз відзначає, що й стародавній світ стояв перед вибором сценаріїв конфлікту: компромісу (шляхом домовленості з приводу використання спільних природних ресурсів) чи війни за них.

На нашу думку, вибір між дипломатією і воєнним сценарієм розвитку подій міжнародного життя і нині розділяє лише тонка грань. Проте раніше передбачали, що в разі застосування сили, конфлікт, що розпочався як розбіжність з приводу конкретних вимог, легко може перерости в руйнівне протистояння. Війна, швидше за все, лише посилить образи й ненависть, які її початково спровокували. А повоєнні домовленості — якщо тільки одна зі сторін не буде розгромлена і підпорядкована повністю — виявляться ненадійними. Збройне вторгнення США в Ірак у 2003 р., повітряні нальоти на Лівію 2011 р. стали проявом фундаментального зрушення в системі міжнародних відносин: загроза силою і її реальне застосування перестали розглядатися, особливо в США, як “крайній засіб”, “гуманітарна інтервенція”, дипломатична практика.

При встановленні дружніх відносин з чужоземцями виникає торгове товариство або

торгова спорідненість і, що особливо істотно, досягається це засобами самого обміну. Економічні відносини виступають також як дипломатичний маневр. У такому контексті міжгруповий обмін слугує не тільки “моральною метою” встановлення дружби, а й запобігання ворожнечі.

Про актуальність такого підходу стверджують італійський дослідник Джованні Маджі [4] та Х. Канройсер [5] з Пенсільванського університету. Дж. Маджі наголошує на необхідності дотримуватися правил “дипломатії примітивної торгівлі”. Проаналізувавши тенденції у торгових договорах СОТ, він також дійшов висновку про необхідність як “моральної мети”, так і усталених правил гри у вигляді дипломатії, можливості кооперативних ігор і неприпустимості ігор з “нульовим” результатом. Х. Канройсер узагальнив результати десятирічного дослідження конфліктів та нестандартних подій. Він доводить, що конструювання вибору людини залежить від освіти та культури. Культура передбачення є даром перебування в ритмі з природою. Ще чотириста років тому люди, безумовно, мали сильні переваги у вигляді розвиненого інтуїтивного передбачення порівняно із сучасним обмеженим рівнем освіти. Хоча цей дар був не систематизований, але він був налаштований на довготривале виживання разом з довкіллям. Х. Канройсер мотивує свій концепт низкою фактів міжнародного життя: 1) рівень економічних збитків у результаті катастроф зростає; 2) різні аварії і події мають багато спільних ознак, а саме: відсутність певних правил гри і стандартів у розробці заходів, які могли б зменшити ризики подій і наслідки стихійних лих; відсутність страхового покриття; недостатній рівень розуміння зростаючого взаємозв’язку і взаємозалежності у світі, тобто дипломатії. Ми поділяємо точку зору Х. Канройсера про необхідність певного самообмеження та здорового глузду. Проте не завжди ці якості були пріоритетними. Про що свідчить історія конфліктів соціуму.

Китайські дипломати мали значний історичний досвід у застосуванні маніпуляції у різних сферах суспільного життя. Мані-

пулятивний підхід там був досить органічно включений в мистецтво таємного управління противником. Цю практику описав Сунь Цзи — найманий полководець князя Хо Люю в царстві У. Він створив трактат, присвячений військовій стратегії та політиці. Сунь Цзи вчив перемагати небезпеку ще до того моменту, як вона сформується. Такі стратегічні плани в сучасній науці називають “стратегемами”. Необхідність розробити стратегічний план, який дав би можливість за допомогою прихованих дій, не вступаючи у відкрите протистояння перемагати супротивника, взяли на озброєння політики і дипломати.

Учений з російської академії МЗС РФ В. І. Попов [6], досліджуючи теоретичні засади та практичні боки діяльності дипломатії, зазначає, що межа, яка відокремлює сучасну дипломатію від традиційної, була обумовлена подіями Першої світової війни та їх наслідками. Серед найвагоміших знакових подій називають проголошення тодішнім президентом США В. Вільсоном “14 пунктів” так званої “відкритої дипломатії” й “економічної рівності” держав, а також відміну Радянською Росією кабальних договорів і “таємної дипломатії”. “Стара дипломатія” була значною мірою елітарною діяльністю, тобто такою, у якій всі проблеми вирішувалися монархом чи його двором (“короля створює його оточення”, у тому числі дипломати).

Дипломатія будується на довірі, прикладом якої можна вважати факт наведений у мемуарах А. Ф. Добриніна — посла СРСР у США при шести президентах у 1962–1986 рр. Добринін пише, що в період підготовки візиту Ніксона в СРСР виникла унікальна ситуація в його дипломатичній практиці, коли помічник президента (Г. Кіссинджер) таємно інформує іноземного посла про те, що знав і чого не знав держсекретар (Б. Роджерс) з листування президента США (Ніксона) з керівниками іншої держави [7, 234]. Пізніше Добриніна було під’єднано до спеціальної закритої урядової мережі з Кіссинджером.

Проте високий рівень дипломатії Генрі Кіссинджера та Добриніна не допомогли їхнім “королям”, враховуючи їх орієнтацію на логіку боротьби за світове лідерство. За-

хоплення таємною дипломатією призвело адміністрацію США до відомого скандалу зі зловживання таємними прослуховуваннями політичних опонентів, названого “Уотергейтом”, та руйнування кар’єри президента Річарда Ніксона. СРСР не витримав тиску зовні та витратності мілітаризованої економіки в умовах відсутності адекватного менеджменту.

Тобто в дипломатії існує ще один “розрив”. Свого часу напередодні Першої світової війни італійський дипломат Даніель Варе дав визначення такій проблемі. Це — розбіжність між можливостями дипломатичної служби та бажанням керівництва досягти позиції гегемона. У дипломатів така обставина викликає іронічну посмішку, а у політиків — скандал [8]. Г. Кіссинджер, як прихильник тонкої дипломатії, захоплюється стратегіями китайської дипломатії. У його новій книзі “Про Китай” він цитує Сунь Цзи, який вважав, що битву можна виграти до її початку. Далі згадується, як ця теорія була використана його послідовниками. А саме, полководець Чжуге Лян, який у III ст. змусив ворожу армію відступити. Він відкрив ворота міста, а сам піднявся на фортечну вежу. Це виглядало як пастка і відлякало противника. Прикладом є також імператор Цяньлун, який у 1793–1794 рр. зміг протидіяти зусиллям британського посла лорда Джорджа Макартні завдяки особливо приязній гостинності. Коли Макартні не вдалося досягти своєї мети, він покинув двір із листом від імператора на шовковій оббивці стільця. Г. Кіссинджер згадує як Мао Цзедун приймав радянського лідера Микиту Хрущова біля басейну і прямо в ньому. Таким чином змусивши радянського керівника вести переговори у воді [9].

Чжао Хунвей — сучасний фахівець з політики КНР — вважає, що нині Китай не відмовився від принципу суперпланування (стратегемності) “єдиноначальності”. На відміну від “імперій” Китай не піде на те, щоб втручатися у внутрішні справи країн, наприклад, ініціювати повалення режимів. Правилom китайської дипломатії, її етикетом стала “щедра підтримка”, яку Пекін надає своїм сусідам по регіону. Таку зовнішню політику

можна назвати “дипломатією етикету”. Підтримка сусідніх держав носить характер “дипломатії старшого брата”. Створений у КНР синтез традиційної дипломатії балансу сил з дипломатією данини визначає специфіку китайської зовнішньої політики. Чжао Хунвей вважає, що модель поєднання дипломатії балансу сил і дипломатії данини у зовнішньополітичному курсі Китаю використовувалася і в період правління Мао Цзедун, Ден Сяопін, Цзян Цземінь і Ху Цзіньтао [10]. Нині її використовують і сучасні імперії у вигляді “керованого хаосу”, “гуманітарних інтервенцій”, інформаційних витоків.

Принагідно відзначимо, що нині стратегіми використовують і сучасні Західні імперії у вигляді “керованого хаосу” й інформаційних витоків. Мова йде про той факт, що по аналогії зі справою “Уотергейт” відбувається “Кейблгейт” — телеграмний скандал, який зачепив інтереси багатьох політиків і дещо підірвав довіру до дипломатії та дипломатів. В ніч на 29 листопада 2010 р. сайт WikiLeaks, а також такі впливові ЗМІ, як El País, Le Monde, Der Spiegel, The Guardian, The New York Times, журнал “Русский репортер”, почали публікацію секретних депеш американських дипломатів, отриманих із закритої бази даних SIPRNet. Так розпочався один із скандалів десятиліття.

Найбільшою сенсацією WikiLeaks стала публікація дипломатичних депеш Департаменту США (250 тис. депеш) у 2010 р. З них 100 тис. депеш WikiLeaks передав газетарам вищезгаданих видань, які прокоментували ці дані. Таким чином WikiLeaks, надавши допуск до оригінальних матеріалів Інтернет-спільноті, ще й забезпечив провідним ЗМІ аналіз депеш за 1966–2010 рр. про діяльність практично всіх американських посольств. Зміст депеш включає інформацію посольств про: події в країнах СНД та ближньому зарубіжжі; відносини НАТО з країнами Балтії, військові операції США в Косово, Афганістані, Іраку (400 тис. документів); проблеми економіки, фінансів, енергетики (захист американських платіжних карток, ENI – Газпром); політика (оцінка якостей світових лідерів, непоширення ядерних технологій, тероризм).

Самі собою матеріали витоку не мали грифу “надзвичайно секретно” (тобто не стосувалися діяльності спецслужб, спецоперацій та дипломатії перших осіб), не містили невідомої інформації для загалу світової спільноти, а тим більше для аналітиків. Викликом для політиків, які приймають рішення, дипломатичної еліти стала сама можливість втручання в їхні справи простих людей з вулиці (із Мережі) та широкого розголосу всього цинізму та пліткового характеру повсякденної міжнародної рутини та політичного процесу. А ЗМІ забезпечило ще незалежну експертизу доцільності та ефективності певних рішень, що виявило особисту зацікавленість політиків. Проте адміністрація США не спростувала опублікованого та розкритого, не відмовилася від своїх співробітників і не пред’явила звинувачень у наклепі. Їх представники говорили лише про заподіяння шкоди національній безпеці.

У травні 2010 р. за підозрою в причетності до передачі матеріалів WikiLeaks було заарештовано шифрувальника ЗС США Бредлі Меннінга. Меннінг у листуванні із товаришем згадав про те, що на диску CD-RW із надписом “Леді Гага” гігабайтами виносив документи з військової бази з метою інформування суспільства про факти задокументованих та засекречених порушень. Товариш, у свою чергу, проінформував про це відповідні органи.

Тим часом у США Пентагон створив спеціальний відділ протидії WikiLeaks, в ЦРУ було організовано аналогічну структуру з символічною аббревіатурою WTF (WikiLeaks Task Force). WikiLeaks швидко відчув помсту за публікації: сайт WikiLeaks було DDoS-атаковано; платіжні системи Moneybookers, PayPal, Visa та MasterCard відмовились приймати фінансові перекази для WikiLeaks; швейцарський банк Postfinance та Bank of America не обслуговували її рахунки; в Австралії було закрито “на реконструкцію” поштове відділення, яке приймало “конвертовані” пожертвування WikiLeaks. Спроби непослуху були придушені. Так, ісландська платіжна компанія Datacell за послуги, надані WikiLeaks, була відключена від платіжної

системи. Тоді ж компанія Amazon відмовила WikiLeaks в хостингу, а EveryDNS позбавила доменного найменування. Паралельно йшла боротьба засобами PR та HR: консервативні політики США вимагали внесення WikiLeaks до “чорного” списку терористичних організацій; переслідування її прибічників; фізичного знищення Джуліана Ассанжа [11, 33]. Шведська прокуратура знову відкрила вже раніше закриту справу про насилля. Ассанжа було затримано у Великобританії, проте адвокати домоглися звільнення під заставу і йому пізніше було надано юридичний захист у посольстві Еквадору.

Така жорстка реакція владних інститутів викликала відповідну реакцію незалежних суб’єктів інформаційної сфери соціуму. Журналісти, блогери, правозахисники, хакери перейшли в контрнаступ доступними їм засобами. Журналісти почали захист під слоганом “Нині вони прийшли по WikiLeaks, завтра прийдуть за тобою”. Правозахисники вдалися до судового захисту WikiLeaks. Спеціальну заяву на захист WikiLeaks зробив офіс ООН із питань свободи слова. У мережі “Інтернет-громадян” протест досяг глобального масштабу і виявляється в різних формах.

Аналіз показує, що WikiLeaks, що виникла як маловідома служба, досягла свого максимуму в 3 % інформаційного простору в листопаді-грудні 2010 р., потім стабілізувалася на рівні 0,5 % та ввійшла у наше життя як один з перших вісників відкритого інформаційного суспільства [12]. Служба WikiLeaks стала вагомим базисом для проведення подібних інформаційних операцій. Інформаційна операція завжди має два основних аспекти: технологічний та ідеологічний. Складається враження, що у випадку з проектом WikiLeaks суспільство має справу з технологічною сферою (середовищем) для реалізації ідеологічних аспектів інформаційних операцій, спрямованих на населення в контексті нестабільних політичних ситуацій, дезорієнтації населення і здійснення паніки. Задекларована мета на початковому етапі розробки й реалізації проекту WikiLeaks була досягнута. Опубліковані на порталі WikiLeaks секретні матеріали заволоділи увагою світової спіль-

ноти. З появою portalу WikiLeaks вплив Інтернет-простору зріс. Результатом є як позитивні надбання, так і негативний потенціал можливих наслідків. З одного боку, пройдемо шлях в напрямі контролю діяльності політиків, силових структур, фінансових діячів з боку суспільства. Проте нині є певний рівень передчуття того, що за витоком WikiLeaks чи подібних веб-ресурсів може з’явитися послідовність аналогічних правдоподібних, але вже цілеспрямовано сфабрикованих потоків.

Російський аналітик Олександр Баунов у своїй праці “WikiLeaks: Дипломатія с чорного ходу” зазначає, що найнеприємнішим для американців був витік прямих та грубуватих висловлювань про іноземних лідерів. Там немає особливого криміналу, проте ситуація неприємна: це якби у кімнату нечутно ввійшов ваш знайомий саме тоді, коли ви відверто обговорюєте його з друзями [13]. О. Баунов сам був дипломатом, тому його висловлювання є коректними. Справжня картина можливостей інформаційних витоків особливо гостро проявилася в період подій у Єгипті, а особливо в Тунісі, де дві опубліковані депеші спрацювали детонатором вибухової хвилі протесту проти уряду.

Проте ні в каблограх про війну на Кавказі 2008 р., ні у характеристиці особливостей лідерів, ні в самому процесі викидів WikiLeaks не видно турботи про особистість, індивідуальність, людяність. Це свідчить про те, що національні інтереси нині переважають над загальнолюдськими.

Цивілізовані підходи до безпеки напрацьовані в ООН. У документах ООН (1994 р.) сформовано соціальну сутність безпеки людини. Там говориться, що це не просто безпека країни, це безпека народу; це не просто безпека, досягнута в результаті володіння зброєю, це безпека, досягнута в результаті розвитку. Дослідники проблем безпеки О. Ш. Вікторов [14] та В. Н. Кузнецов [15] розвиваючи концепцію, напрацьовану в ООН, дійшли спільної думки, що важливим принципом лишається солідарність та транспарентність. Мова йде про практичне втілення конкретної гуманності, співчуття.

Усе викладене дає підстави зробити попередні висновки:

- Фактичним ефектом від дипломатичного дискурсу є зіткнення між собою двох векторів принципових засад зовнішньої політики — ідеалізму в постановці проблем і прагматизму в оцінках можливих наслідків для національної безпеки.

- Збройне вторгнення США в Ірак у 2003 р., події в Афганістані, повітряні нальоти на Лівію 2011 р. стали проявом фундаментального зрушення в системі міжнародних відносин: загроза силою і її реальне застосування вже не розглядаються, особливо в США, як “крайній засіб” і отримали вимір “гуманітарної інтервенції”.

- У тлумаченнях подій “гуманітарної інтервенції” за межами США, якщо розглядати її у контексті теми цього дослідження, домінує критика дипломатії США. Її практика розглядається як спроба послабити головних суперників, не доводячи ситуацію до крайнощів, тобто до збройного конфлікту, проте допущення можливості останнього із слабкішими супротивниками.

- На дипломатію Китаю значно вплинула практика, описана в джерелах періоду Сунь Цзи, який вчив перемагати небезпеку ще до того моменту, як вона сформується. Такі стратегічні плани в сучасній науці називають “суперплануванням” чи “стратегемами”. Розробляється стратегічний план, який дозволяє за допомогою прихованих дій не вступати у відкрите протистояння, щоб перемогти супротивника. Нині сучасні західні імперії використовують стратегію у вигляді “керованого хаосу”, “гуманітарної інтервенції”, інформаційних операцій.

- Під поняттям “інформаційна операція” маємо на увазі стратегему, сплановану психологічну дію, спрямовану на ворожу, дружню чи нейтральну аудиторію засобами впливу на установки та поведінку з метою досягнення політичних чи військових переваг. Під цю категорію підпадає проект WikiLeaks.

- WikiLeaks забезпечив першу спробу інформаційного обмеження інституційної сутності держави з одночасним розширенням інформаційної складової суспільства.

- Світова спільнота наблизилась до побудови якісно нового інформаційного простору, інформаційних відносин, коли кордони “секретності”, “конфіденційності” інформації істотно звужуються. Однак при цьому необхідно враховувати, що “перерозподіл” інформації в суспільстві на певному етапі може стати болючим процесом. Події в Тунісі, Єгипті, Ємені, Судані підтверджують цю тезу.

- Проект WikiLeaks, без сумніву, виступив базисом для проведення підготовлених і послідовно реалізованих інформаційних операцій в глобальному масштабі із завданням “високоточних ударів”.

- Структура загальної теорії безпеки має забезпечити єдність теорій гуманітарної, природної і техногенної безпеки; взаємозв'язок особистої, суспільної, державної, національної, регіональної і глобальної безпеки.

Література

1. Зонova Т. В. Современная модель дипломатии: истоки становления и перспективы развития. — М.: Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2003. — 336 с.
2. Sahlin M. Economic Antropology and Antropological economics // Social Science Information. — 1969. — № 8 (5). — P. 13–33.
3. Sahlin M. Stone Age Economics. — London: Tavistock Publications Ltd. Tavistock, 1974. — 348 p.
4. Giovanni Maggi. A Political-Economy Theory of Trade Agreements / Giovanni Maggi, Andrés Rodr Águez-Clare // American Economic Review, American Economic Association, 2007. — Vol. 97(4). — P. 1374–1406.
5. Kunreuther H. Risk Analysis and Risk Management in an Uncertain World // Risk analysis. — 2002. — Vol. 22. — № 4. — P. 655–664.
6. Попов В. И. Современная дипломатия. Теория и практика. Дипломатия — наука и искусство. — 2-е изд., доп. — М.: Междунар. отношения, 2000. — 384 с.
7. Добрынин А. Ф. Сугубо доверительно. Посол в Вашингтоне при шести президентах США (1962–1986 гг.) / Анатолий Добрынин. — 2-е изд. — М.: Междунар. отношения, 2008. — 712 с.
8. Daniele Vare. Der Lachende Diplomat. — Hamburg: MCMLI. Paul Zonnay Verlag. — 519 s.
9. Kissinger H. On China / Henry Kissinger. — Penguin Press, 2011. — 608 p.
10. Чжао Хунвэй. Китайская дипломатия в контексте процессов взаимовлияния и соперничества в Восточной Азии “Китайская дипломатия в контексте процессов взаимовлияния и соперничества в Восточной

Азии” // Аналит. записки. Науч.-координац. совет по междунар. исследованиям МГИМО (У) МИД России. — Вып. 1(21). — Янв. — 2007. — М.: МГИМО — Университет, 2007.

11. Горбатюк Н. WikiLeaks: разоблачения, изменившие мир. — М.: Эксмо, 2011. — 208 с.

12. WikiLeaks: кризис дипломатии. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://pkr.at.ua/news/wikileaks_krizis_diplomatii/ 2010-11-30-48

13. Баунов А. WIKILEAKS: Дипломатия с черного хода. М.: Эксмо, 2011. — 370 с.

14. Викторов А. Ш. Введение в социологию безопасности. — М.: “Канон” РООИ “Реабилитация”, 2008. — 568 с.

15. Кузнецов В. Н. Социология безопасности. — М.: Книжный дом Университет. Серия: 20 лет социологическому факультету МГУ, 2009. — 422 с.

Стандартним підходом є погляд на дипломатію як інструмент міжнародно-правового регулювання і профілактики загострень міжнародних відносин. Нині актуальним став дискурс про новий етап розвитку дипломатії у формі “гуманітарних інтервенцій” та “інформаційних операцій”. Існують фактори випередження теорії міжнародних відносин. Практикою міжнародного життя використовуються дипломатичні стратегії з метою пропаганди певних ідей, а також інформаційні операції для дослідження реакції міжнародного співтовариства на певні прогнозовані рішення.

Стандартным подходом является взгляд на дипломатию как инструмент международно-правового регулирования и профилактики обострений международных отношений. Сейчас актуальным стал дискурс о новом этапе развития дипломатии в форме “гуманитарных интервенций” и “информационных операций”. Существуют факторы опережения теории международных отношений. В практике международной жизни используются дипломатические стратегемы с целью пропаганды определенных идей, а также информационные операции для исследования реакции международного сообщества на определенные прогнозируемые решения.

The standard approach is to look at diplomacy as a tool of international regulation and prevention of exacerbations of international relations. Now is popular the discourse on the new phase of diplomacy in the form of “humanitarian intervention” and “information operations”. There are factors advance the practice of international life over theory IR. Often are used diplomatic stratagems to promote certain ideas and information operations for study the response of the international community in determining the expected solutions.

Надійшла 16 жовтня 2012 р.

ПОЛІТИКО-МЕДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 34–40

Розглядаються проблеми готовності молодих громадян до проведення політичних, медичних реформ у контексті формування електоральної культури української молоді.

Одним з найпроблемніших питань більшості сучасних українців є недостатня, порівняно з розвиненими європейськими країнами, якість медичних послуг, що надаються вітчизняними лікувальними закладами. Очевидно, вкрай необхідні реформи української системи охорони здоров'я значною мірою гальмуються відсутністю належної зацікавленості вітчизняних високопосадовців у їх проведенні. Це, у свою чергу, може пояснюватися недосконалістю існуючих механізмів політичної відповідальності державних діячів, їх достроковим відкликанням із обійманих посад у разі невиконання чи неналежного виконання своїх передвиборчих програм.

Програмні засади політичних лідерів щодо реформування медичної галузі, процедур політичної відповідальності народних обранців значно впливають на формування електоральних симпатій виборців. Водночас успіх політичних реформ, реформування системи охорони здоров'я значною мірою залежить від їх підтримки виборцями, від особливостей електоральної культури населення. Цим обумовлена необхідність наукового осмислення політико-медичних характеристик електоральної культури громадян, визначення основних рис, особливостей розвитку, умов формування політико-медичної складової демократичної електоральної культури суспільства, особливо молоді, як запоруки посилення мотивації державних діячів до дієвої репрезентації інтересів виборців, зокрема,

до підвищення якості медичного обслуговування населення.

Проблеми дострокового припинення повноважень вищих державних службовців в Україні досліджували О. Мурашин, О. Олькіна, О. Радченко, В. Розвадовський та ін. На вивченні особливостей реформування вітчизняної медичної галузі зосередилися В. Григорович, Я. Пітко, Т. Стецюк, В. Шевцов та ін. Вплив владно-соціальних чинників на становлення політичної культури населення досліджували О. Бабкіна, В. Бебик, Л. Нагорна, М. Остапенко, М. Сазонов та ін. Проте розвиток політико-медичних відносин у контексті формування демократичної електоральної культури молоді залишається недостатньо вивченим.

Отже, проаналізуємо політико-медичні особливості електоральної культури населення, визначимо основні ознаки політико-медичної складової демократичної електоральної культури української молоді, необхідні умови її формування в Україні.

Значну увагу українських громадян викликають часті переходи народних депутатів, які були обрані за списками політичних сил, що перебувають в опозиції, до більшості у Парламенті. Це означає, що на формування електоральних симпатій виборців істотно впливають ідеї кандидатів щодо необхідності відкликання тих депутатів, які надмірно швидко змінюють власні ідеологічні погляди. Те саме стосується і питання чіткої визначе-

ності порядку імпічменту голови держави, який на сьогодні залишається детально невідзначеним, і розробки механізму відкликання голів населених пунктів виборцями, який у законодавстві взагалі не передбачений.

У цій площині політичною наукою виділяється поняття імперативного мандата, що є юридичною формою взаємин обраних членів представницького органу державної влади, керівного виборного органу політичної партії, обраних посадових осіб і тих, хто брав безпосередню участь у виборах. Імперативний мандат передбачає можливість відкликання депутатів і чиновників у разі невиконання або неналежного виконання ними наказів виборців [3, 229].

За ставленням до процедур дострокового припинення повноважень посадових осіб та депутатів місцевих рад електоральну культуру української молоді доцільно поділяти на три основні типи: імперативну, службово-традиційну та нейтральну. Імперативна електоральна культура характеризується підтримкою кандидатів, які виступають за чітке законодавче визначення процедур імпічменту Президента, відкликання виборцями голів населених пунктів, запровадження порядку відкликання депутатів усіх рівнів виборцями та за рішенням вищого керівного органу партії, за виборчими списками якого їх було обрано. Носії службово-традиційної електоральної культури симпатизують тим політикам, які вважають за необхідне збереження ситуації непрозорості порядку імпічменту Президента та відсутності ефективних способів відкликання депутатів, сільських, селищних і міських голів. Нейтральна ж електоральна культура відзначається відсутністю чіткої позиції щодо питань дострокового припинення повноважень посадових осіб та депутатів місцевих рад.

Представники службово-традиційної електоральної культури аргументують свою позицію тим, що утвердження запропонованої моделі відкликання чиновників та депутатів призведе до порушення їхніх прав, втрати можливості виконувати повноваження протягом усього терміну обрання та приймати непопулярні, але потрібні громаді рішення;

встановить надмірну залежність депутатів від партійних організацій, що суперечить демократичним відносинам, та породить загрозу використання подібних способів відкликання посадовців і членів представницьких органів як репресивний механізм знешкодження опозиції.

Проте втілення в життя пропозицій носіїв імперативної електоральної культури матиме низку позитивних результатів. Порівняно з переважною більшістю окремих депутатів, політичні партії мають більш значну зацікавленість у збереженні та підвищенні власного рейтингу, а отже і виконанні своїх виборчих програм у напрямі репрезентації інтересів широких верств населення. Тому в результаті надання партіям права відкликати тих депутатів, які ігнорують партійні інтереси, члени партій отримають істотні можливості впливати на депутатський корпус, мотивуючи представників останнього до ефективного захисту інтересів виборців. Таким чином, депутати, обрані за пропорційною виборчою системою, втратять можливість переходити до інших депутатських фракцій, політичних сил, чим буде забезпечена відповідність розподілу сил у центральному та місцевих представницьких органах ідеологічним поглядам виборців.

Чітке визначення прозорої процедури імпічменту Президента сприятиме підвищенню рівня його відповідальності, ефективності захисту ним національних інтересів. Разом з тим можливість втрати повноважень у разі ігнорування інтересів громад депутатами, сільськими, селищними, міськими головами позитивно вплине на якість роботи Парламенту та органів місцевого самоврядування. Усе це сприятиме забезпеченню повноцінної реалізації демократичних принципів народовладдя та громадянського контролю, що передбачають наявність у громадян реальних можливостей замінювати керівників, які не виправдали довіру, на більш достойних і компетентних, а отже і формуванню демократичної електоральної культури молодого покоління.

З аналізу наведених аргументів випливає, що реалізація поглядів носіїв імперативної

електоральної культури, порівняно з ідеями представників службово-традиційної культури, більш чітко відповідає національним інтересам, дієвіше сприятиме розвитку демократичної політичної системи, що дає підстави віднести демократичну електоральну культуру молоді до імперативного типу.

За даними опитування студентів Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка та Кіровоградського національного технічного університету, проведеного за участі автора 9–10 березня 2010 р. (всього опитано 104 респонденти), більшість опитаних тією чи іншою мірою підтримують проведення запропонованих дій щодо врегулювання процедур відкликання політиків (див. таблицю).

Між тим, впевненою підтримкою більшості респондентів користується лише пропозиція щодо запровадження чіткого порядку відкликання виборцями депутатів усіх рівнів, чого не можна сказати про інші запропоновані заходи. Наприклад, ініціатива запровадження чіткого порядку відкликання депутатів за рішенням вищого керівного органу партії, за виборчими списками якої їх було обрано, була підтримана менш ніж 37 % опитаних.

Таким чином, більшість респондентів схиляються до імперативної електоральної культури, тоді як про стійку належність до тако-

го типу електоральної культури заявляють лише 36,5 % опитаних, що можна пояснити недостатньо високим рівнем обізнаності студентів у питаннях механізмів відповідальності політичних діячів та їх взаємодії як із виборцями, так і партійними організаціями, що підтверджується неможливістю визначитися з відповіддю на поставлені запитання значної частини опитаних. Цим зумовлена необхідність більш поглибленого інформування молоді щодо ефективності існуючих та ініціатив запровадження більш дієвих процедур відкликання посадових осіб і депутатів місцевих рад.

За даними всеукраїнського опитування на тему “Реформи, бізнес і політика”, що проводилося центром “Соціс” на замовлення Міжнародного центру перспективних досліджень за підтримки Інституту соціології НАНУ, найбільший інтерес населення спостерігається до проведення реформ системи охорони здоров’я (68,4 %), галузі освіти (48,1 %), місцевого самоврядування (46,7 %), державної служби (45,7 %) та судустрою (42,3 %) [4]. Як бачимо, найбільш цікавим для громадян серед усіх суспільно-політичних реформ виявилось реформування медичної галузі, що свідчить про вагомий вплив відповідних поглядів політичних лідерів на формування електоральних уподобань виборців.

Розподіл відповідей на запитання “Чи повинне керівництво держави здійснити такі дії щодо врегулювання процедур відкликання політиків?” (у відсотках)

Дії щодо врегулювання процедур відкликання політиків	Для мене це неважливо	Ні	Швидше “ні”	Швидше “так”	Так	Важко відповісти
Запровадження чіткого порядку відкликання депутатів усіх рівнів виборцями	0,0	2,9	7,7	25,0	55,8	8,7
Запровадження чіткого порядку відкликання виборцями сільських, селищних, міських голів	1,0	3,8	7,7	26,0	49,0	12,5
Чітке законодавче визначення процедури імпічменту Президента України	6,7	4,8	3,8	24,0	43,3	17,3
Запровадження чіткого порядку відкликання депутатів усіх рівнів за рішенням вищого керівного органу партії, за виборчими списками якої їх було обрано	1,9	1,9	6,7	31,7	36,5	21,2

Охорона здоров'я — це система соціально-економічних і медичних заходів, що мають на меті зберегти та підвищити рівень здоров'я кожної окремої людини і населення в цілому [6, 561]. За ставленням до розвитку системи охорони здоров'я електоральна культура української молоді поділяється на: традиційну, що характеризується підтримкою кандидатів-прихильників збереження традиційних принципів функціонування медичних закладів; страхову, ознакою якої є наявність симпатій до політиків, які виступають за переведення вітчизняної медицини на страхову основу; та нейтральну, якій характерні невизначеність з питань реформування медичної галузі та нейтральне ставлення до відповідних поглядів політичних діячів.

У свою чергу страхова електоральна культура поділяється на такі типи: приватницька, носії якої вважають за доцільне користування більшістю населення послугами приватних страхових компаній для отримання якісного медичного обслуговування за бажанням (за зразком США); приватно-соціальна, що відрізняється позитивним ставленням до ідеї запровадження обов'язкового медичного страхування для усіх громадян та сплати ними диференційованих страхових внесків залежно від розміру доходів за умов припинення фінансуванні більшої частини медичних закладів з коштів державного бюджету (за прикладом Німеччини); змішана, погляди представників якої відрізняються від ідей носіїв приватно-соціальної культури тим, що вони наголошують на необхідності поєднання обов'язкового медичного страхування з державним фінансуванням медичних установ (за зразком Великобританії, Швеції). При цьому змішану електоральну культуру слід поділяти на змішано-соціальну, яка характеризується прагненням до залучення на потреби медицини загальнообов'язкових страхових внесків роботодавців і населення за рахунок зниження для них загального податкового навантаження, та змішано-тривіальну, представники якої не вважають за потрібне зменшувати при цьому податковий тиск на громадян.

Помилковість поглядів носіїв традиційної електоральної культури обумовлена низкою

істотних переваг страхової медицини, до яких належать: формування конкурентних відносин між медичними установами, підвищення заробітної плати медперсоналу, що сприятиме зниженню рівня корумпованості, зростанню якості медичних послуг; здійснення чіткого контролю за дотриманням прав пацієнтів з боку страхової компанії, що слугуватиме одним із запобіжних заходів для неадекватного призначення лікарем зайвих медичних процедур, непотрібних ліків чи надання неякісних медичних послуг в інших формах; систематичне проходження громадянами медичного обстеження, що є обов'язковою умовою страхування та сприятиме вчасному попередженню захворювань, загальному оздоровленню населення.

Проте Україна є однією з найбільш бідніших європейських держав і, в умовах фінансової нестабільності та низького рівня доходів громадян, припинення бюджетного фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я, її переведення на виключно приватну основу може призвести до різкого зменшення кількості медичних закладів та позбавлення переважної більшості населення доступу до медичного обслуговування. Цим пояснюється недоцільність реалізації в Україні ідей представників приватної та приватно-соціальної електоральної культури.

За таких умов найоптимальнішим варіантом реформування системи охорони здоров'я виявляється втілення в життя поглядів носіїв змішаної електоральної культури, що дасть можливість зберегти мережу діючих державних медичних установ та підвищити якість медичних послуг, доступних для усіх громадян.

Запровадження ж обов'язкових страхових внесків без зниження розмірів податкових ставок, по-перше, стане додатковим тягарем для підприємців, що призведе до посилення тінізації економіки й поширення корупції, і, по-друге, поглибить нерівність матеріального становища населення України порівняно з громадянами більшості європейських держав, де розмір податку на прибуток фізичних осіб є значно меншим ніж у нашій країні. З цього випливає, що змішано-соціальна

електоральна культура молоді найбільше відповідає національним інтересам і тому може бути кваліфікована як демократична.

Як свідчать результати соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова в усіх регіонах України, більшість громадян (57,2 %) позитивно ставиться до ініціативи запровадження загальнообов'язкового медичного страхування, 14,7 % опитаних висловлюють до такої ідеї негативне ставлення і 28,2 % не визначилися чи виявляють байдужість до запропонованого варіанта реформування системи охорони здоров'я [9]. При цьому, за даними зазначеного вище опитування студентів м. Кіровограда, проведеного за участі автора, на запитання "Якщо Ви підтримуєте ідею запровадження в Україні загальнообов'язкового медичного страхування та залучення на потреби медицини загальнообов'язкових страхових внесків роботодавців і населення, чи вважаєте Ви за потрібне зниження для них загального податкового навантаження?" відповіді респондентів розподілилися таким чином: "Так" відповіли 41,3 % опитаних; "Швидше так" — 29,8 %, "Швидше ні" — 1 %, "Ні" — 6,7%, "Не підтримую цю ідею" — 11,5 %, "Важко відповісти" — 5,8 %, "Для мене це неважливо" — 3,8 % респондентів.

Як бачимо, понад дві третини опитаних так чи інакше схилиються до змішано-соціальної електоральної культури, про чітку належність до якої повідомили 41,3 % респондентів. Підтримка більшістю опитаних запропонованих заходів з реформування системи охорони здоров'я є свідченням усвідомлення молодими людьми необхідних напрямів удосконалення діяльності медичної галузі, що відкриває можливості для їх практичної реалізації керівництвом держави. Нейтральне ж та негативне ставлення частини студентів до страхової медицини вочевидь зумовлено небажанням громадян сплачувати додаткові кошти на фінансування медичної галузі, незадовільним рівнем їх поінформованості щодо світового прогресивного досвіду організації медичних відносин та острахом, що сплата населенням страхових внесків не забезпечить бажаного підвищення якості медичних послуг.

Згідно з даними всеукраїнського опитування, проведеного Харківським регіональним інститутом державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, здійснення невідкладних системних перетворень системи охорони здоров'я найбільше підтримують респонденти віком від 41 до 50-ти років (69 %), найменше — молодь віком до 40-ка років (36–37 %), серед людей старших 50-ти років кількість таких опитаних становить 63 % [1]. Меншу зацікавленість молоді у реформуванні системи охорони здоров'я порівняно зі старшими поколіннями можна пояснити більш задовільним станом її здоров'я та відповідно меншою кількістю звернень до медичних установ. Різниця у поглядах громадян віком від 41 до 50-ти років і людей старших 50-ти років вірогідно обумовлена нерозумінням останніми переваг страхової медицини та наявністю стереотипних уявлень про винятковість державного "безкоштовного" лікування.

З аналізу викладеного випливає необхідність проведення серед молоді масової роз'яснювальної діяльності щодо особливостей системи загального медичного страхування та подальшого поширення змішано-соціальної електоральної культури.

Одним із вагомих чинників, які впливають на стан психологічного здоров'я людини, є система виховання моральних цінностей, що склалася в суспільстві. Ставлення політичних діячів до моральних цінностей відіграє важливу роль у становленні електоральних симпатій виборців.

Моральними цінностями є вищі орієнтири моральної поведінки людини, які мають для неї безумовну значущість і зосереджуються навколо категорії добра [5, 243]. Під мораллю (лат. *moralis* — моральний) розуміють форму суспільної свідомості, суспільний інститут, що виконує функцію регулювання поведінки людини в суспільстві в усіх без винятку сферах суспільного життя [5, 241]. За ставленням до морального розвитку та охорони психологічного здоров'я населення електоральну культуру вітчизняної молоді слід поділяти на моральну, деморалізовану та морально ней-

тральну. Моральній електоральній культурі характерна підтримка кандидатів, які сповідують і всебічно сприяють популяризації загальнолюдських моральних цінностей, зокрема, виступають за забезпечення ефективної реалізації принципу охорони моральності у сфері культурної індустрії, збереження локалізації грального бізнесу та запровадження заборони на будь-яке рекламування й спонсорування алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Носії деморалізованої електоральної культури мають протилежні погляди і не вважають за потрібне існування таких заборон, тоді як морально нейтральна електоральна культура характеризується нейтральним ставленням до морально-психологічного розвитку суспільства.

Основним аргументом представників деморалізованої електоральної культури виступає необхідність у збільшенні кількості робочих місць і отриманні податкових надходжень до державного бюджету за рахунок вільної діяльності гральних закладів, рекламодавців, виробників алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також можливості вільно користуватися найцікавішими продуктами індустрії культури. З іншого боку до переваг поглядів носіїв моральної електоральної культури належить: запобігання встановленню психологічної залежності громадян від азартних ігор, інтелектуальній і моральній деградації особистості, поширенню злочинності, а також зменшення масштабів поширення молодіжного алкоголізму, шкідливих звичок, що сприятиме збереженню здоров'я молоді та зміцненню трудового потенціалу країни. Це означає, що національним інтересам Української держави найбільше відповідає поширення моральної електоральної культури молоді, чим пояснюється її належність до демократичного типу.

За даними соціологічного дослідження, що проводилося в усіх регіонах України Інститутом ім. Горшеніна, 73,4 % респондентів ставляться до грального бізнесу негативно, 5,2 % — мають до цього виду підприємницької діяльності позитивне ставлення і 15,4 % — виявили до нього нейтральне ставлення [2]. Разом з тим, як свідчать результати всеукра-

їнського опитування, проведеного Центром Разумкова, на запитання: “Чи можна в інтересах охорони моральності населення заборонити рекламу алкоголю і тютюну?” 79,5 % опитаних дали позитивну відповідь, 14,1 % — негативну і 6,4 % не визначилися [8]. Водночас на запитання: “Чи можна в інтересах охорони моральності населення заборонити до показу по телебаченню та в кінотеатрах фільм?” схвально відповіли лише 39,3 % респондентів, 48,2 % — зайняли протилежну позицію і 12,5 % — не змогли відповісти [7].

Як бачимо, більшість населення виступає проти необмеженої діяльності гральних закладів, рекламування алкоголю і тютюну, чим підтверджується розуміння громадянами необхідності поліпшення стану моральності суспільства. Позиція ж майже половини громадян, які виступають проти заборони показу фільмів, що підривають норми моралі, свідчить про необхідність проведення в Україні масової роз'яснювальної діяльності у напрямі морального виховання молодого покоління, формування моральної електоральної культури молоді, що сприятиме зміцненню психологічного здоров'я населення.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що до основних умов подальшого формування політико-медичної складової демократичної електоральної культури української молоді належить: чітке врегулювання процедур відкликання посадових осіб та депутатів місцевих рад; запровадження загальнообов'язкового медичного страхування за рахунок зменшення податкового навантаження із збереженням державного фінансування медичних установ; пролонгація локалізації грального бізнесу та встановлення заборони рекламування алкогольних напоїв і тютюнових виробів; розвиток вітчизняної культурної індустрії та приведення продукції кінематографії, книговидання, діяльності ЗМІ відповідно до інтересів охорони моральності; розробка й реалізація урядових і місцевих програм з інформування населення щодо особливостей розвитку політичної, соціальної системи із залученням ЗМІ, навчальних закладів, органів влади, політичних партій,

громадських організацій та інших інститутів політичної соціалізації.

Актуальність проблематики політико-медичних характеристик електоральної культури населення обумовлює високу перспективність здійснення подальших наукових розвідок у напрямі визначення ефективних шляхів реформування вітчизняної політичної системи, системи охорони здоров'я, соціального захисту й становлення відповідних особливостей електоральної культури української молоді.

Література

1. Кармишев Д. В. Аналіз ставлення громадян (пацієнтів медичних закладів) до перетворень у системі охорони здоров'я в умовах інформаційної невизначеності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Chem_Biol/UMCh/2007_2/pdf/153_ukr.pdf
 2. Опитування: Українці підтримали заборону на гральний бізнес (результати соціологічного опитування). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.bigmir.net/ukraine/144368>
 3. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
 4. Результати всеукраїнського опитування “Реформи, бізнес і політика”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/news/1921.html>
 5. Сучасний словник із суспільних наук / За ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. — Х.: Прапор, 2006. — 432 с.
 6. Червяк П. І. Медична енциклопедія. — К.: Вид. центр “Просвіта”, 2001. — 1024 с.
 7. Чи можна в інтересах охорони моральності населення заборонити до показу по телебаченню та в кінотеатрах фільм? (результати соціологічного опитування). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=462
 8. Чи можна в інтересах охорони моральності населення заборонити рекламу алкоголю і тютюну? (результати соціологічного опитування). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=465
 9. Як Ви ставитеся до намірів Уряду запровадити обов'язкове медичне страхування? (результати соціологічного опитування). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=220
- Обов'язковою умовою ефективного реформування органів влади, системи охорони здоров'я є становлення демократичної електоральної культури суспільства.*
- Обязательным условием эффективного реформирования органов власти, системы охраны здоровья является становление демократической электоральной культуры общества.*
- The indispensable condition of effective reforming of authorities, systems of health protection formation of democratic electoral culture of society is.*

Надійшла 10 вересня 2012 р.

ОСОБЛИВОСТІ БІЗНЕС-КУЛЬТУРИ МІЖНАРОДНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ КРАЇН АРАБСЬКОГО СВІТУ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 41–45

Система існуючих у світовому господарстві зовнішньоекономічних зв'язків по-різному впливала на соціально-економічний розвиток різних держав Близького Сходу через неоднакове їх залучення у світове господарство.

Сукупність складних зовнішніх і внутрішніх суперечностей зумовила роль держави і державного сектору як головної ланки суспільного механізму економічного розвитку в більшості країн Близького Сходу. На особливості бізнес-культури міжнародних господарських зв'язків країн цього регіону значно вплинули науково-технічний прогрес і міжнародні інтеграційні процеси. Протягом чотирьох десятиліть в економічному розвитку арабських країн Близького Сходу сталися кардинальні зміни.

Досягнення низкою держав регіону політичного суверенітету в 60-ті роки, а також усунення позаекономічного примусу сприяли ослабленню їх господарської залежності від Заходу, що стало одним з головних чинників прискорення темпів економічного зростання близькосхідного регіону. Водночас різко ослаб контроль іноземного капіталу над відтворювальним процесом в країнах Близького Сходу. Тим не менш, структура економіки і система її зв'язків зі світовим господарством, які дісталася їм у спадок, перебудовувалися дуже повільними темпами, що помітно вплинуло на формування пропорції відтворення. У результаті, єдиний за своєю природою процес відшкодування та накопичення капіталу за вартістю і в натуральній формі виявився розірваним між внутрішнім і зовнішнім ринками, причому на зовнішніх ринках країни, що розглядаються, зіткнулися з конкуренцією промислово розвинених держав і їх моно-

полій, що призвело до втрати частини виробленого в них національного доходу.

В економіці 1960–1970-х років практично всіх частин досліджуваного регіону відбувалося інтенсивне зростання капіталістичних виробничих відносин. Цьому переважно сприяв нафтовий чинник, у результаті активного впливу якого відбувався процес прискореної інкорпорації, інтеграції нафтовидобувних країн регіону, залучення у світогосподарські зв'язки. Зростаючі економічні та торговельні зв'язки незалежних держав Близького Сходу із західними країнами і труднощі в господарському розвитку тих режимів, які намагалися вирватися з кола традиційних відносин із Заходом, привели до фактичного економічного зближення як з колишніми метрополіями, так і з США.

В зоні Арабської затоки зосереджені найбагатші нафтові родовища світу, там знаходяться потужні виробники і експортери нафти. Країни Близькосхідного регіону завжди займали і продовжують займати особливе місце у світовій торгівлі нафтою. Запаси нафти у Близькосхідному регіоні наприкінці минулого століття були оцінені на рівні більше половини загальних світових запасів, а виробництво — у п'яту частину світового випуску. До найбільших виробників та експортерів нафти належать Саудівська Аравія — 26 % світового видобутку, Іран — 10–12 % видобутку, Ірак — 7–9 % видобутку, Кувейт і ОАЕ — по 6–7 % видобутку, Катар — 2 % ви-

добутку нафти. Також характерним для цього регіону є великі надходження нафтодоларів, що істотно підвищили платоспроможність країн і можуть дозволити збільшити їх запити на імпорту технологій і споживчі товари, ісламський характер та нерозвиненість багатьох елементів місцевих громадських структур, а також здатність держав Близького Сходу регулювати експорт нафти на зовнішні ринки з метою оптимізації валютної виручки.

Розташовані тут країни — Саудівська Аравія, Кувейт, ОАЕ, Катар і Оман — володіють майже половиною світових наявних запасів нафти, яка залишається найважливішим елементом сучасної економіки, забезпечуючи близько 38 % світової потреби в енергії. У 1990 р. США отримували з району Арабського затоки 11 % імпортованої нафти, Японія — 64 %, Західна Європа — 31 %, Китай — 5,0 %. У 2000 р. США отримували з району Арабського затоки — 16 %, Японія — 32 %, Західна Європа — 33 %, Китай — 7,2 %, але в 2010 р. Китай став лідером з імпорту нафти — 30,7 % (див. табл. 1).

Припинення поставок іракської та кувейтської нафти — 4,2 млн бар. на добу — було доволі швидко компенсовано, а потім і перекрито збільшенням експорту іншими країнами — членами ОПЕК (Саудівська Аравія, ОАЕ, Іран, Венесуела). Тим не менш, аж до початку воєнних дій в Арабській затоці (17 січня 1991 р.) ціни на нафту були дещо нестійкі і трималися на досить високому рівні, що пояснювалося нестабільністю політичної ситуації і побоюваннями виходу з ладу нафтових родовищ регіону.

Під час кризи і війни в Арабській затоці, а також у післявоєнний період, рівень видо-

бутку та експорту нафти, а також цін на неї, як, втім, і в минулі роки, мали визначальне значення для економіки країн — виробників цього найціннішого виду сировини. Стосовно Кувейту, то, він відіграє винятково важливу роль в економіці регіону. Досить сказати, що наприкінці 80-х років частка видобутку і переробки нафти перевищувала 40 % валового внутрішнього продукту (ВВП) Кувейту. Емірат займає четверте місце у світі за запасами нафти, які, за даними “Oil and Gas Journal”, на 1 січня 1996 р. становили 94,0 млрд бар., або близько 10 % усіх світових наявних запасів. До вторгнення Іраку потужність нафтовидобувної промисловості країни становила 2,5 млн бар. / добу (125 млн. т на рік), видобуток знаходився на рівні 1,8 млн бар. / добу (90 млн т на рік), а виробництво нафтопродуктів — 37,2 млн т на рік.

Втрати, які понесла нафтова промисловість країни, становили, безумовно, левову частку загальних економічних втрат Кувейту від окупації та воєнних дій. За розрахунками журналу “Мідл Іст економік дайджест”, економічний збиток, як мінімум, становив 40 млрд дол., при цьому втрати основного капіталу в результаті руйнувань (прямий збиток) оцінювалися в 23 млрд дол., а побічні збитки — в 15 млрд дол. Наведена сума прямого збитку цілком кореспондується з неофіційною оцінкою, опублікованою в “Уолл стріт джорнел”. Згідно з цією оцінкою відновлення нафтової промисловості Кувейту обійшлося йому в 10–20 млрд. дол., а відшкодування втрат у інших сферах економіки — в 5–10 млрд дол. Оцінка непрямих збитків включала в себе переважно втрачені доходи від експорту нафти і не враховувала сум, що були виплачені Кувейтом країнам анти-

Таблиця 1

Країни в світовому використанні нафти (у відсотках)

	1991	2001	2005	2010	2011
США	11	16	24,9	26,8	28
Японія	64	32	6,9	6,5	6,0
Західна Європа	31	33	36	38	40
Китай	5,0	7,2	8,6	25	30,7

Країни з найбільшими запасами нафти

Країна	Запаси	% від світових запасів	Видобування	На скільки років вистачить
Саудівська Аравія	264,6	19,8	9713	75
Венесуела	172,3	12,9	2437	194
Іран	137,6	10,3	4216	89
Ірак	115,0	8,6	2482	127
Кувейт	101,5	7,6	2481	112
ОАЕ	97,8	7,3	2599	103
Росія	74,2	5,6	10032	20
Лівія	44,3	3,3	1652	73
Казахстан	39,8	3,0	1682	65
Нігерія	37,2	2,8	2061	49
Канада	33,2	2,5	3212	28
США	28,4	2,1	7196	11
Катар	26,8	2,0	1345	55
Китай	14,8	1,1	3790	11
Ангола	13,5	1,0	1784	21
Члени ОПЕК	1024,9	77,2	33076	85
Увесь світ	1333,1	100,0	79948	46

іракської коаліції (головним чином США) як компенсація їх витрат на проведення воєнних дій. За даними на червень 1991 р., Кувейт виплатив США та іншим країнам понад 20 млрд дол.

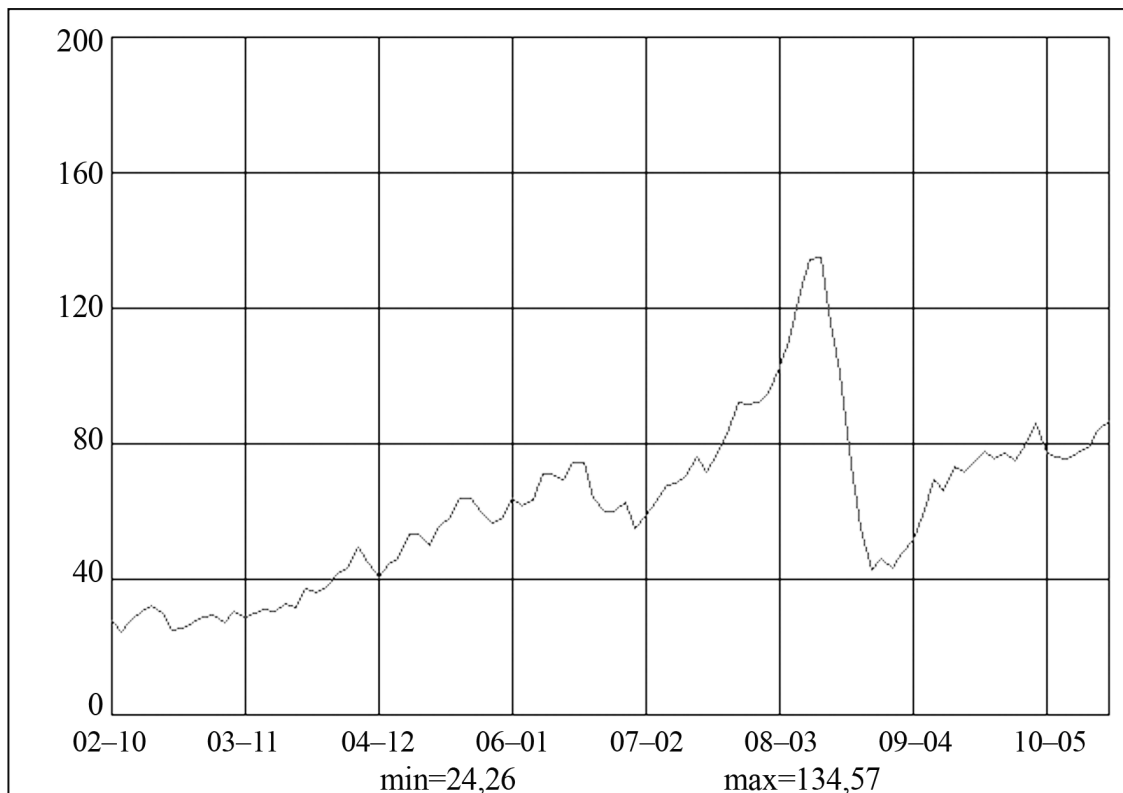
У другій половині ХХ ст. відбувалося стрімке залучення ісламських економік у світове господарство, що було зумовлено наявністю найбагатших запасів нафти в арабському регіоні. Була розпочата і значно збільшилась промислова розробка нафтових родовищ західними нафтовими монополіями в країнах близькосхідного регіону (див. табл. 2).

У ХХІ ст., за оцінками різних експертів, нафтові родовища вичерпають себе, і диспропорція між попитом на нафту та її пропозицією призведе до різкого зростання цін — настане нафтова криза. Дехто вважає, що нафтова криза вже почалася, і зростання цін у 2002–2010 рр. було її ознакою (див. рисунок).

Спостерігалось значне посилення впливу арабських держав спочатку на розподіл доходів від продажу нафти на світовому рин-

ку, а потім на динаміку її видобутку. І все це було пов'язане передусім з діяльністю ОПЕК і Ради співробітництва арабських держав Арабської затоки (ССАГАЗ), що включає шість аравійських нафтовидобувних країн — Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Саудівську Аравію, Бахрейн, Оман і Катар. Поява ССАГАЗ у 1981 р. відповідала двом відомим тенденціям світового розвитку — глобалізації та регіоналізації. У рамках ССАГАЗ відбувається уніфікація економічних та фінансових інтересів, вироблення єдиних підходів з фінансових та економічних проблем. Завдяки колосальним запасам нафти і газу країни — члени Ради розвивають економіку, виділяють великі кошти в соціальну сферу. Разом з тим за такими ключовими економічними показниками, як ВВП і дохід на душу населення, країни ССАГАЗ вельми істотно відірвалися від інших арабських країн.

Створення національних державних нафтових і газових компаній у результаті викупу власності іноземних нафтових монополій,

Динаміка світових цін на нафту

зростаюча ступінь очищення й переробки сировини, діяльність ОПЕК, у якій країни затоки відіграють провідну роль, привели до значного зростання валютних доходів держав регіону від експорту. Внаслідок диверсифікації економіки країни почали виробляти й експортувати мінеральні добрива, алюміній, лаки і фарби, ряд інших готових виробів, що також збільшило їх валютні доходи. На думку експертів ОПЕК, нині для Саудівської Аравії, як і для інших членів ОПЕК, незважаючи на офіційно прийняті квоти, по суті немає ніяких обмежень на експорт “чорного золота”, оскільки вкрай високі ціни на нафту змушують ОПЕК йти на порушення власних рішень з метою стабілізації міжнародних енергетичних ринків. Державна саудоаравійська нафтова компанія “Арамко” оголосила про плани будівництва нового найбільшого нафтопереробного заводу на березі Червоного моря вартістю до 5 млрд доларів. Комплекс розрахований на переробку 400 тис. барелів на добу. Його продукція — бензин найвищого класу, призначений на експорт, і в першу чергу — в США, а також дизельне паливо — для країн Європи.

Володіючи величезними енергетичними ресурсами, монархії Аравійської затоки належать до найбільш платоспроможних країн світу і є донорами та спонсорами менш розвинених арабських побратимів. Так, на Катар припадає понад 10 % світових запасів газу, Саудівська Аравія займає перше місце з експорту і друге — з видобутку нафти у світі.

Література

1. Шатских С. А. План “Дорожная карта” в оценках участников ближневосточного урегулирования // Востоковедный сборник. — Вып. 5. — М., 2003. — С. 106–112.
2. Экономическая теория национальной экономики и мирового хозяйства: Учебник / Под ред. А. Г. Грязновой и Т. В. Чепелевой. — М.: Юнити, 1998.
3. Щетинин В. Д. Международные экономические отношения: Курс лекций. Вып. 2. — М.: ДА МИД РФ, 1998.
4. Федорченко А. В. Фондовые биржи ближневосточных стран: состояние и перспективы // Ближний Восток и современность. — Вып. 9. — М., 2000. — С. 234–249.

Ближній Схід упродовж усієї своєї довгої історії залишався одним з найважливіших політичних, економічних, релігійних та культурних центрів. Значні запаси нафти на Близькому Сході надали нове політичне й економічне значення регіону в XX–XXI ст.

Ближний Восток на протяжении всей своей долгой истории оставался одним из важнейших политических, экономических, религиозных и культурных центров. Значительные запасы нефти на Ближнем Востоке придали новое политическое и экономическое значение региону в XX–XXI ст.

The Middle East, throughout its long history has been one of the most important political, economic, religious and cultural centers. Significant oil reserves in the Middle East have given a new political and economic importance in the region XX–XXI centuries.

Надійшла 22 травня 2012 р.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 46–51

Розглянуто особливості та закономірності еволюції поняття соціального капіталу. Проаналізовано теоретичні джерела виникнення, розвитку та функціонування теорії соціального та людського капіталу з позицій інституціонального підходу в соціологічній, філософській та економічній науках. Визначено основні напрями розвитку соціалізації господарських відносин в Україні.

Сучасний етап розвитку суспільно-економічної системи характеризується явищем соціалізації господарських відносин. На думку багатьох вчених, соціалізація економічних процесів є невід'ємною складовою сучасної економічної системи, що виявляється у появі, розвитку та утвердженні соціально орієнтованої ринкової економіки — мети багаторічної трансформації капіталістичного способу відтворення.

Сам термін “соціалізація” в науковій літературі зустрічається доволі часто. Він є предметом розгляду багатьох наук — філософії, психології, соціології, економіки та ін. Початківцями в дослідженні цього процесу можна вважати таких учених, як А. Сміт, В. Рошер, Б. Гільденбрант, К. Маркс, Ф. Енгельс.

Варто зазначити, що вчені другої половини ХХ ст. значно збагатили науковий доробок соціально орієнтованих процесів у найрізноманітніших сферах людської діяльності. Серед чималої когорти дослідників цього часу можна виокремити І. Габермаса, Д. Сороса, Дж. Гелбрейта, І. Кларка, Б. Барбера, Й. Шумпетера, Н. Менкю, Д. Хейса, Л. Ерхарда.

Помітне місце серед наукової спадщини зайняли і праці російських авторів. Вагомий внесок у розуміння природи, змісту та форм вияву соціалізації зробили В. Іноземцев, В. Нуреев, Л. Албакін, І. Пригожин, С. Штатлін, В. Щербина.

Неможливо не відзначити й українських учених. Трансформаційні зміни та питання соціалізації були описані в працях таких авторів, як О. Амоша, В. Базилевич, Д. Богиня, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Голіков, Б. Кваснюк, Е. Лібанова, В. Тарасевич, А. Чухно, С. Мочерний.

Водночас питання соціалізації є настільки складними та багатограними, що сьогодні доволі складно виокремити хоча б один підхід, який системно та логічно описував би цей процес.

Аналізуючи всю історію розвитку суспільства, не важко помітити дві закономірності. По-перше, людина як соціоекономічний суб'єкт стає вільнішою. На певному етапі розвитку людина “скинула з себе пута рабовласництва”, пізніше — феодалізму. Нині, з появою таких понять, як людський та інтелектуальний капітал, відсоток, людина позбавляється майнової залежності від власників засобів виробництва, сама перетворюється на власника.

Формаційний підхід до періодизації історії людства достатньо чітко викристалізовує головну закономірність та унаслідок дії рушійних сил суспільного розвитку — класових суперечностей всередині самого суспільства. Уся боротьба людства — це боротьба за рівність: за рівну кількість робочого і вільного часу, ресурси чи дохід.

По-друге, людство весь час свого існування знаходилося і знаходиться в суперечності з природою. У давні часи це проявлялось у тому, що людина шукала та відбирала у природи потрібні їй продукти, використовувала печери для безпечного існування. Нині людина вживає ті самі продукти, що й тисячі років тому, але спосіб, у який вона відділяє їх від природи, змінився. В інформаційному суспільстві достатньо натиснути на декілька клавіш у мобільному пристрої чи комп'ютері і потрібний для людини продукт буде доставлений у будь-яку точку земної поверхні. Людина сама будує потрібні їй будівлі з тим функціональним призначенням, що потрібне в тих чи інших умовах.

Зазначені можливості привніс у суспільний розвиток науково-технічний прогрес. На сьогодні НТП неможливо відокремити від процесу суспільно-економічного розвитку. А відтак він перетворюється на одну з ключових ознак та джерел формування нових форм існування суспільства.

Такий світоглядний принцип доволі чітко та повно розкриває цивілізаційний підхід до періодизації суспільного розвитку. Незважаючи на велику кількість класифікацій, все ж можна виокремити головну його ідею. Вона полягає в тому, що з часом суспільство в цілому, перебуваючи в протиріччі з природою, знаходить дедалі кращі способи відділення потрібних йому продуктів шляхом винайдення нових технологій. Недаремно одна з найпоширеніших класифікацій етапів суспільного розвитку виділяє аграрну, індустріальну та постіндустріальну стадії.

Наведені вище підходи яскраво свідчать про те, що вся історія людського існування пов'язана з пошуком найоптимальнішого способу співіснування усіх членів суспільства. Соціалізація — це наскрізний процес розвитку взаємодії між людьми. Звичайно, на певному етапі розвитку суспільства соціалізація вирішує певні завдання та набуває особливих форм.

Таким чином, спираючись на поверховий аналіз, можна зробити висновок, що соціалізація відображає соціально-економічну взаємодію членів суспільства, з приводу набут-

тя кожним з них умов рівності відповідно до визначальних особливостей цивілізаційних стандартів історичного зрізу певного періоду розвитку. Соціалізація як соціально-економічна категорія відображає процес проникнення в усі сфери діяльності людини таких відносин, які б сприяли підвищенню добробуту та комфорту кожного члена системи.

Безумовно, ключовою умовою досягнення стану добробуту всіх членів суспільства є їх рівність. Категорія рівності тісно переплітається з фундаментальною економічною категорією “власність”. Економічна категорія власності відображає право людини на можливість використовувати речі, предмети, продукти, товари, ресурси та процеси, пов'язані з ними, на власну користь чи розсуд.

Варто відзначити, що теорія власності є дещо суперечливою. Якщо ринкова капіталістична економіка чітко визначає її основні закони та особливості прояву, то до сьогодні в науковій літературі точаться суперечки щодо умов та часу її виникнення. На сьогодні не існує відповіді на багато питань з приводу існування, з погляду теорії ринкової економіки, архаїчних залишків феодального чи навіть рабовласницького розшарування суспільства в різних країнах світу. Деякі вчені навіть стверджують, що суспільна, а відтак і майнова нерівність, що є проявом відносин власності, є необхідною умовою еволюційного розвитку суспільства.

Найпростіше визначення продуктивних сил дає вчений-економіст С. Мочерний. На його думку, продуктивні сили це все те, що продукують або виробляють. Продуктивні сили можуть існувати у формі єдності людей, задіяних у виробничому процесі, та предметів праці — засобів виробництва. Хоча є й думки спеціалістів, які розуміють під продуктивними силами матеріальні фактори виробництва. Так, зокрема, М. Туган-Барановський стверджував, що людину важко віднести до продуктивних сил, оскільки людина є кінцевою метою діяльності зовнішніх, відносно людини, матеріальних засобів.

Соціалізація продуктивних сил та виробничих відносин проявляється у формі виникнення нових процесів. Скажімо, 60-ті роки

XX ст. характеризувалися революційними змінами у формі оплати праці. Цей процес відомий у науці під назвою “революція у сфері управління”. Поява менеджерів-управлінців ознаменувалась появою нової форми їх мотивації — відсотком. Раніше незбагнений процес призвів до стрімкого розвитку виробництва та головне — появи величезного прошарку суспільства, що все менше був прив’язаний до засобів виробництва.

Процес поширення відсотка у формі оплати праці спостерігається і до сьогодні. Він докорінно змінює виробничі відносини власника засобів виробництва та найманого працівника.

Цілком зрозумілим є той факт, що соціалізація цього складного механізму не може бути обмеженою державним регулюванням, прийняттям відповідного нормативно-правового акта чи закону. Соціалізація відображає передусім зміну мислення людини, трансформацію її світоглядних цінностей, розвиток ментальних навичок. Саме ці причини могли б стати джерелом виникнення нормативно-правового регулювання і закріплення соціалізації господарських відносин.

Водночас певне коло вчених стверджує, що соціалізацію господарських відносин не варто ототожнювати лише зі змінами у свідомості людини. Й. Шумпетер у своїх працях неодноразово зазначав і доводив, що капіталістичне суспільство — це насамперед економічне суспільство: “...буржуазне суспільство має чисто економічну форму: його фундамент, балки та маяки зроблені з економічного матеріалу. Фасад цієї будівлі виходить на економічний бік життя. Нагороди та покарання вимірюються у грошах. Піднятися вгору чи опуститися вниз означає те саме, що заробити або втратити гроші” [1].

Важко не погодитись з думкою відомого вченого. Ринкові закони та механізми не зводяться до реалізації суспільних потреб. Швидше реалізація суспільних потреб є інструментом отримання прибутку “...не зі служінням суспільству, а з наживою, і спрямована на максимальне підвищення своїх прибутків, а не загального добробуту” [1].

Розвиваючи цю думку Й. Шумпетер стверджує, що навіть капіталістичний ринок не гарантує економічної ефективності, а тим більше соціальної справедливості “між розумінням того, що погоня за максимальним прибутком і прагнення до максимальної продуктивності необов’язково сумісні, та доведенням того, що перше обов’язково означає друге, існує значно ширша прірва, ніж здавалось класикам” [1].

Значно розширює такий підхід теорія еволюційного розвитку Й. Шумпетера. Економіст був першим, хто ввів у науковий аналіз поняття “нововведення”, “новації” та “інновації”. На думку вченого, саме введення нових технологій у господарську діяльність і розв’язувало ті соціальні протиріччя, які було описано вище.

Шумпетер стверджував, що нововведення “працюють” на двох рівнях — мікро- та макроекономічному. У першому випадку нововведення забезпечують отримання прибутку та реалізуються завдяки активній участі в інноваційному процесі. На рівні ж макроекономіки нововведення забезпечують економічне зростання, що, у свою чергу, впливає на зростання загальних соціальних стандартів та добробуту населення в цілому.

Крім того, важливим наслідком упровадження нововведень, на думку українського вченого З. Галушка, є те, що “впровадження досягнень НТП у виробництво зумовлює зміни у змісті й характері праці, формує відносини соціального партнерства між робітниками і працедавцями” [2, 25]. Таким чином, дослідник доходить висновку, що “розвиток НТП об’єктивно впливає на соціалізацію, оскільки: по-перше, зростають масштаби виробництва, якість продукції, її відповідність сучасним вимогам; по-друге, відбуваються зміни у змісті й характері праці, яка стає творчою, пов’язаною з використанням переважно духовних здібностей та інтелекту працівників і, відповідно, дорого оплачується; по-третє, виконання працівниками складної роботи веде до заміни відносин експлуатації відносинами соціального партнерства між робітниками та роботодавцями, стає умовою і стимулом до реалізації соціальних потреб працюючих” [2, 25].

Важко не погодитись з висновками українського дослідника. Проте з нашого боку видається доцільним звернути увагу на те, що в науковій літературі такі погляди не є загальноприйнятими. Відомою є теза класиків економічної науки про те, що нові технології вивільняють людей з виробництва, роблячи їх безробітними. Зважаючи на це, економісти доходять висновків, що впровадження нововведень у господарську практику потрібно контролювати.

Така думка, на наш погляд, має право на існування. Оскільки людина є істотою, яку створила природа, тож логічно припустити, що продукти, які вона має використовувати для підтримки свого функціонування, мають бути природними. Цю тезу підтверджує досвід племені бушменів у Південно-Африканській пустелі Ботсвана. Вживаючи як їжу лише продукти природи: ягоди, фрукти, горіхи, коріння, воду роси, їх раціон дієтологи вважають найоптимальнішим для людини.

Водночас, позитивну дію нововведень важко заперечити в цілому. На думку Й. Шумпетера, інновації та новації мають свій життєвий цикл у господарстві. Винайдення якісно нового засобу стимулює масову зміну технології, яка, у свою чергу, приходить до свого не стільки фізичного, скільки морального старіння.

Упровадження нових технологій — це дещо суперечливий процес. Як правило, до нововведень схильні підприємці не найуспішніші чи найзаможніші, а ті, які здатні ризикувати. Інвестуючи чимало коштів та часу, ризиковість таких інвестицій занадто висока. Проте, якщо новація перетворюється на інновацію, тобто починає працювати в господарстві і приносить додатковий прибуток, то інші підприємці вже будуть змушені використовувати нову технологію. Додатковий прибуток є своєрідною винагородою для підприємця, оскільки нововведення приносять також і зниження виробничих витрат. Максимальний прибуток у такому випадку отримує той, хто є власником нової технології. За таких умов виникає нове явище для ринкової економіки — конкуренція не товарів чи продуктів, а конкуренція винаходів.

У результаті застосування нової технології в господарській системі порушується рівновага. В процесі розбалансування економіки, як правило, старі технології виводяться з виробничого процесу, на зміну яким приходять нові. Це саме стосується і продуктів, товарів та послуг. На основі вже нових технологій і нових товарів господарська система прямує до рівноваги. Такий алгоритм перебігу господарських процесів зумовлює виникнення циклічності [2, 26].

Теорія впровадження нововведень зокрема та еволюційна теорія в цілому цікаві ще й тим, що в процесі впровадження формується новий тип економічної людини — підприємець. На думку Й. Шемпетера, саме йому належить провідна роль у нових господарських відносинах. Точніше навіть можна сказати, що він їх і формує.

Підприємець — це якісно новий прототип економічного суб'єкта. Він ініціативний, здатний мислити, не стоїть на місці, йде на ризик, легко сприймає нове. Нестандартний спосіб мислення здатен комбінувати фактори та ресурси виробництва у небачені раніше поєднання. Наслідком його діяльності є не лише нові продукти, товари чи послуги. Він генерує нові алгоритми взаємодії господарських суб'єктів, нові методи реалізації економічних завдань.

Господарські відносини за таких умов набувають якісно іншого змісту. Центральним елементом яких виступає ініціативний та, головне, відносно самостійний індивід. Зміни такого характеру — це не лише зміни економічних відносин чи господарського механізму, це зміни ментальні, культурні та світоглядні. Звичайно, зміни такої глибини та масштабу ведуть до змін і в соціальних інститутах найрізноманітніших сфер життєдіяльності людини.

Таким чином, соціалізація господарських відносин відбувається переважно у двох напрямках. По-перше, це зміни продуктивних сил, та, по-друге, — зміни базової технології, що використовується суспільством. Звичайно, ці два зрізи трансформаційних змін, як вже зазначалось, перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності.

Особливе місце соціалізація господарського механізму займає в трансформаційній економіці. Спираючись на досвід транзитивних пострадянських економік, український вчений В. Кириленко стверджує, що в основному соціалізація країн такого типу проходить у два етапи [3, 81].

Перебіг першого етапу відбувається доволі швидко та характеризується домінуючим впливом держави на розвиток людини в межах цієї системи, жорстким контролем соціальних витрат та стандартів. Так звана патерналістська модель, за логікою розвитку трансформаційної економіки, є реакцією системи управління на швидкі зміни господарських відносин. Особливістю цього етапу є те, що ефективність соціальних виплат для держави відходить на другий план, поряд зі зростаючою потребою в жорсткому контролі їх абсолютних величин.

Варто відзначити, що зазначена модель соціального розвитку держави активно впроваджувалась в Україні на початку 90-х років ХХ ст. Суперечливість такої політики ґрунтувалась на об'єктивних умовах розвитку нашої держави. На думку В. Кириленка, це:

- недостатнє теоретичне обґрунтування соціально-економічних пріоритетів ринкової трансформації;
- відсутність трансформаційно-ринкового досвіду виконання соціальних завдань;
- несформованість ринкових засад функціонування соціальної структури суспільства [4].

Інші українські вчені — В. Базилевич та І. Мазур — вбачають головну причину неефективності соціальної політики в тонізації економіки. Дослідники стверджують, що складнощі реалізації соціальних програм наштовхуються на "...загальну економічну кризу; відсутність розвиненої ринкової інфраструктури (зокрема, ринку цінних паперів); відсутність належного рівня довіри підприємців до держави, банківських та інших фінансових інститутів (трасти, страхові компанії тощо); високий податковий тиск, поєднаний з несталістю податкового законодавства; значний рівень криміналізації про-

цесу становлення нових відносин власності і корупції органів державної влади" [5, 35].

Досвід реалізації патерналістської моделі соціальних трансформацій зарубіжних країн говорить про те, що найефективнішою формою політики є впровадження адресної соціальної допомоги. Проте варто зауважити, що вона не вирішує глобальних завдань трансформаційної економіки — економічних перетворень. Водночас, логічно та плавно згладжує соціальні протиріччя цього складного періоду.

Другим етапом соціалізації господарського механізму, на думку В. Кириленка, є реалізація активної соціальної політики. Потрібно погодитись з ученим щодо виняткової важливості цього етапу, оскільки соціальна політика має сприяти зростанню ефективності економіки, з одного боку, та зростанню добробуту населення — з другого.

Отже можна зробити висновок, що трансформаційна економіка веде до змін господарського механізму, в якому одну з провідних ролей відіграє його соціалізація. Соціалізація виступає необхідним атрибутом трансформації економіки України.

Література

1. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. — К., Вид-во: Знання, 2000. — 391 с.
2. Галушка З. І. Деякі проблеми соціалізації сучасної економіки у світлі еволюційної теорії Й. Шумпетера // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. — 2011. — Вип. 579–580. — С. 24–28.
3. Кириленко В. І. Соціалізація господарського механізму та її вплив на стан соціально-економічного розвитку України // Держава та регіони. — 2009. — № 1. — С. 81–85.
4. Колодій А. Ф. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) // "І". — 2001. — № 21. — С. 3–33.
5. Кочетков Ф. П. Про формування громадянського суспільства // Соц.-політ. науки. — 1992. — № 1. — С. 11–21.
6. Мандибура В. О. Ідеологічна і об'єктивна складові економічної теорії "людського капіталу" // Екон. теорія. — 2009. — № 1. — С. 34–49.
7. Патнем Р. Творення демократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії. — К.: Вид-во: Знання, 2001. — 478 с.

8. Перегудов С. Институты гражданского общества и государство // Социс. — 1995. — № 3. — С. 71–87.

9. Перегудов С. Гражданское общество: “трехчленная” или одночленная модель // Полис. — 1995. — № 3. — С. 57–69.

Тенденції розвитку суспільства мають різні форми відображення і в економічній сфері. Процеси соціалізації тісно пов'язані не лише з побутом громадян, а й з їхньою економічною діяльністю. Процеси соціалізації проникають глибоко всередину господарських відносин. Рівень соціалізації господарських відносин нині виступає важливим параметром рівня розвитку господарства в цілому.

Тенденции развития общества имеют различные формы отражения и в экономической сфере. Процессы социализации тесно связаны не только с бытом граждан, но и с их экономической деятельностью. Процессы социализации проникают глубоко внутрь хозяйственных отношений. Уровень социализации хозяйственных отношений сегодня выступает важным параметром уровня развития хозяйства в целом.

Trends in society have different shapes reflected in the economic sphere. Socialization processes are closely linked not only with the life of citizens, but also with their economic activities. The process of socialization penetrate deeply into economic relations. The level of socialization of economic relations today is an important parameter of the level of the economy as a whole.

Надійшла 28 серпня 2012 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА СТРУКТУРА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ОРГАНІВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 52–57

Аналізується організаційно-правова структура парламентських органів європейських міжнародних організацій. Розглянуто види парламентських міжнародних організацій та їх статuti..

Структура та організація діяльності парламентських органів європейських міжнародних організацій нагадує відповідні інститути держави. Подібно до національних парламентів вони виступають уповноваженими колегіальними органами, що створені демократичним шляхом та формуються з представників парламентських делегацій усіх держав – членів міжнародної організації.

У сучасних умовах можна дослідити тенденцію до збільшення рис парламентського характеру. Це підтверджується як історичним розвитком парламентських органів європейських міжнародних організацій, так і спрямуванням до парламентських критеріїв у створенні юридичних основ, тому, вважаємо, саме термін “парламентські органи” є найдоцільнішим.

Розглядаючи риси парламентських органів європейських міжнародних організацій, які характерні для парламенту держави, зауважимо, що вони проявляються у такому: наявність регламенту, пленарні засідання, постійні комітети, порядок ухвалення рішень (за парламентським зразком встановлені дебати, промови, зворотні висловлювання, попутні питання і голосування).

Свій статус і загальні умови функціонування парламентський орган міжнародної організації закріплює і деталізує в Правилах процедури (Регламенті) [1]. У цьому документі дається порівняно повний і деталізований виклад і закріплення основних параме-

трів статусу, умов та порядку функціонування парламентських органів, детальний опис їхніх повноважень і порядку їх здійснення, регламентують відносини з іншими органами міжнародної організації та національними парламентами держав-членів.

Враховуючи різні цілі міжнародних організацій, у рамках яких сформовані міжнародні парламентські інституції, доцільним вбачається поряд із порівняльним аналізом, провести зіставлення організаційно-правових положень, згідно з якими формується внутрішня структура цих інституцій, створюються їх керівні органи та узгоджуються прийняті рішення, а також визначити особливості конкретної міжнародної парламентської інституції.

На прикладі Парламентської асамблеї РЄ, Парламентської асамблеї ОБСЄ, ЄАБО — Асамблея ЗЄС, Північної ради та ін. відстежимо подібність та розбіжності серед міжнародних парламентських інституцій. Безперечно, що для розвитку юридичних парламентських основ провідну роль відіграє Парламентська асамблея РЄ.

Незважаючи на різницю закріплених в установчих актах цілей і функцій міжнародних організацій, міжнародно-правовий статус парламентських органів має спільні ознаки, зумовлені їхнім представницьким складом. Спільними складовими правового статусу міжнародних парламентських інституцій вбачаються: норма представництва,

внутрішньоорганізаційна структура, наявність відповідних повноважень у межах своєї компетенції, юридичне значення їхніх рішень та ін.

Проводячи правовий аналіз складу, організації діяльності і внутрішньої структури парламентських органів європейських міжнародних організацій, на основі аналізу їхніх установчих документів та правил процедури питання *представництва* в цих органах спробуємо розкрити через такі поняття, як делегування, територіальне представництво держав-членів, статус представників і їхніх заступників, привілеї та імунітети, представництво політичних сил та ін.

Як показує дослідження згаданих документів, парламентські органи європейських міжнародних організацій складаються із представників, які обираються або призначаються національними парламентами держав – членів конкретної міжнародної організації [2]. Тому для оцінки представницького характеру міжнародних парламентських інституцій вагомим є те, що вони складаються з представників усіх держав – членів міжнародної організації [3]. Щодо принципу делегування, то представники обираються або призначаються відповідними національними парламентами з їхнього складу. Крім делегації Великобританії, усі національні делегації Парламентської асамблеї Ради Європи обираються національними парламентами. Вона призначається прем'єр-міністром після консультацій з політичними групами. Британська делегація, що включає і членів Палати лордів, віддзеркалює політичний склад Палати обшин. З 1987 р. призначенню представників від лейбористської партії передують вибори, що проводяться в межах парламентської фракції Лейбористської партії [4]. До складу Парламентської асамблеї РЄ входять 636 представників національних парламентів 47-ми держав – учасниць Ради Європи. Кожна держава, залежно від кількості населення, має від 2-х до 18-ти депутатів, що представляють основні національні політичні партії та парламентські фракції.

Практика призначення національних делегацій парламентами держав-членів за-

стосовується й у Північній Раді [5]. Термін “пленарна асамблея” стосовно сесії був запроваджений у 1971 р. за пропозицією комітету з метою уточнення функцій і більш чіткого розподілу обов'язків між різними органами Північної Ради. Вибори проводяться на основі кандидатур, представлених політичними групами. Відзначимо, що склад Північної Ради обирається парламентами країн-учасниць за пропорційним принципом, про що зазначено у ст. 2 Статуту [6]. Парламент Данії направляє шістнадцятьох членів, які обираються, парламент Фінляндії – вісімнадцятьох, парламент Ісландії – сімох, парламенти Норвегії і Швеції – по двадцять, парламенти Фарерських островів і Гренландії, а також Законодавча асамблея Аландських островів – по два члени. Таким чином, Північна Рада складається з 87-ми представників національних парламентів. Зазначимо, що національні делегації обираються органами місцевого самоврядування, зокрема делегати, які представляють Фарерські острови і Гренландію, утворюють частину делегації Данії, тоді як представники Аландських островів входять до складу делегації Фінляндії. Як зауважує дослідник діяльності Північної Ради В. С. Котляр, тільки депутати того складу парламенту, який обраний, можуть бути обрані членами Північної Ради або їх заступниками [7].

Прямими виборами обирається лише склад Європарламенту (ЄП), але оскільки ЄС – це міжнародна організація наднаціонального характеру, то вона випадає з переліку тих організацій, що визначені рамками цієї статті. Зазначимо лише, що прямі вибори сприяють активізації діяльності Європарламенту, його юридичної і загальнополітичної легітимності, оскільки депутати ЄП представляють вже не національні парламенти своїх держав, а безпосередньо виборців. Депутати є незалежні від парламентів своїх держав, того “національного лобі”, що не визначає дії міжнародних парламентарів, не може відкликати або зміщувати їх у разі виникнення розбіжностей [8]. Посилення самостійності ЄП виявилось й у несумісності мандата ЄП з членством в уряді держави-члена. Пря-

мі вибори в ЄП привнесли чимало нового й у характеристику самого співтовариства. Як наслідок, з'явився об'єднаний європейський “народ”, громадянське суспільство, яке виконує одну з найважливіших функцій — обрання своїх представників у парламентську установу.

При формуванні складу парламентських органів європейських міжнародних організацій існують два критерії щодо кількості представників, що визначають розподіл місць: принцип рівності або чисельність населення. У цих органах, в основному, застосовується принцип пропорційності чисельності населення, хоча й з деякими застереженнями.

Так, у Парламентській асамблеї РЄ територіально менші держави-члени представлені згідно з правилом, яке визначає конкретну кількість місць для держави-члена, при застосуванні пропорційного розподілу ця кількість була б меншою [9]. Так само, у державах із двопалатними парламентами постає питання про представництво верхньої палати. Наприклад, французька делегація в Парламентській асамблеї РЄ складається з 12-ти членів Національної асамблеї і 6-ти сенаторів. Таким чином, п'ять держав з найбільшою кількістю населення (Франція, Італія, Німеччина, Великобританія і Росія) мають однакову кількість місць — по 18.

В ЄАБО-Асамблеї ЗЄС держави-учасниці, члени ЄС представлені тими самими делегаціями, що й у Парламентській асамблеї РЄ. До Парламентської асамблеї ОБСЄ входять 320 представників парламентів 56-ти держав [10].

Водночас, найменші країни можуть перебувати у більш вигідному становищі. Зокрема, у Парламентській асамблеї РЄ, Ліхтенштейн, громадянами якого є близько 17 тис. осіб (та близько 27 тис. жителів), має 2 місця. Як зазначається, громадянин Ліхтенштейну представлений у РЄ в 359 разів більше, ніж громадянин Франції. Таким чином, кожна держава-учасниця, якою б маленькою вона не була, має бути представлена як мінімум двома місцями для того, щоб уможливити представництво парламентській опозиції. При застосуванні критерію щодо чисельнос-

ті населення, розбіжність у пропорційності представництва великих і малих держав можна спостерігати при формуванні складу Парламентської асамблеї ОБСЄ, де, наприклад, Франція має не 18, а 11 місць, тоді як Ліхтенштейн і Сан-Марино — по 2 місця.

Норми про правове положення персоналу міжнародних парламентських інституцій регулюються внутрішніми документами, зокрема “положенням про персонал, правилами внутрішнього трудового розпорядку, спеціальними інструкціями та циркулярами” [11]. Зазначимо, що обсяг привілеїв та імунітетів адміністративно-технічного персоналу парламентських органів ідентичний обсягові привілеїв та імунітетів адміністративно-технічного персоналу їхніх міжнародних організацій. Члени персоналу також користуються імунітетами стосовно дій, вчинених ними при виконанні своїх обов'язків, а також привілеями щодо податків, зборів тощо.

Отже, можна виокремити такі особливості міжнародних парламентських інституцій:

- створені на основі міжнародного договору, зокрема, Парламентська асамблея РЄ, Асамблея ЗЄС, Парламентська асамблея ОБСЄ, проте єдиного формального установчого акту при їх утворенні може й не бути (Північна Рада);

- складаються з представників парламентів усіх держав — членів міжнародної організації, а національні делегації мають відображати політичний склад відповідного парламенту, при голосуванні парламентарі керуються власним розсудом, виходячи як з політичних позицій, так і з інтересів громадянського суспільства Європи з урахуванням позицій усіх держав-членів.

Внутрішньоорганізаційна структура парламентських органів європейських міжнародних організацій покликана забезпечити виконання широкого кола завдань, які покладені на ці органи, є достатньо розгалуженою та відзначається поділом на керівні, виконавчі, адміністративні органи. При цьому зазначимо, що функціональна структура парламентських органів європейських міжнародних організацій тісно пов'язана з їх організаційною структурою.

Питання організації діяльності і внутрішньої структури містить у собі такі складові: пленарні засідання, штаб-квартира і місце проведення засідань, керівні органи, комітети, секретаріат.

Організаційно-правові форми діяльності міжнародних парламентських інституцій подібно до національних парламентів включають у себе проведення пленарних засідань, засідань комітетів і комісій (сесії) та ін. Організація їх роботи закріплюється здебільшого також Регламентом. Розглядаючи питання пленарних засідань міжнародних парламентських інституцій, варто розрізняти їх чергові, позачергові сесії і спеціальні пленарні засідання. Чергові сесії часто поділяються на періоди (або частини).

Пленарні засідання, як правило, скликає голова парламентського органу міжнародної організації, але на практиці цей обов'язок іноді делегується Генеральному секретареві міжнародної організації. Можна зазначити також тенденцію до поступового збільшення кількості і тривалості пленарних засідань. Зокрема, Парламентська асамблея РЄ спочатку проводила "одну пленарну сесію на рік, яка потім була поділена на дві, а згодом — на три частини" [12]. Правила процедури або установчі документи можуть вказувати точну дату відкриття сесії і містити положення про її закриття або тимчасове призупинення. Порядок денний сесії, який є основним процедурним документом, ухвалюється при відкритті сесії. З іншого боку, парламентський орган міжнародної організації може припинити свою роботу, не вичерпавши встановленого Порядку денного. Однак такі "рішення на пленарних засіданнях приймаються з урахуванням правил кворуму".

Статути і правила процедури зазвичай передбачають і можливість проведення позачергових сесій. Однак ці положення застосовуються рідко, що зумовлено необхідністю виконання визначених умов, а також тим, що здебільшого парламентські органи європейських організацій мають добре організовану практику проведення чергових сесій. Однак, за потреби, право висунення ініціативи щодо проведення позачергової сесії переважно на-

лежить керівному органу або голові Асамблеї. Також, у разі необхідності, частина депутатів (від однієї чверті до двох третин) можуть вимагати проведення позачергової сесії. Наприклад, у Північній Раді: 25 членів з 87-ми [13]; в ЄАБО-Асамблеї ЗЄС: четверта частина депутатів [14]. Парламентська асамблея РЄ — єдиний парламентський орган, який не може провести позачергову сесію без згоди Комітету міністрів Ради Європи.

Проводячи характеристику основних органів міжнародних парламентських інституцій, виокремимо Парламентську асамблею ОБСЄ як транснаціональну парламентську інституцію із значним національним представництвом, у керівний орган якої входять 56 керівників національних делегацій та члени Розширеного бюро. Бюро складається з Президента ПА ОБСЄ, дев'яти віце-президентів та Скарбника [15].

Крім того, діяти від імені парламентського органу організації може бути уповноважено постійний комітет на час, коли парламентський орган організації не засідає. Такий комітет може також виконувати керівні функції стосовно інших комітетів (комісій) і готувати пленарні засідання (ухвалювати порядок денний), зокрема, відповідно до ст. 42 Правил процедури Парламентської асамблеї РЄ. Аналізуючи напрями роботи постійного комітету Парламентської асамблеї ОБСЄ, виділимо такі його функції: керівництво роботою Парламентської асамблеї ОБСЄ між сесіями; визначення місця, часу і тривалості проведення щорічних сесій Парламентської асамблеї ОБСЄ, їх порядок денний; затвердження призначення в загальні комітети і можливість призначати спеціальний комітет, що є типовими для інших таких органів у міжнародних парламентських інституціях.

Керівні органи Парламентської асамблеї РЄ відповідно до її правил процедури формуються за національною квотою. Президент обирається сесією на три однорічних терміни, 18 віце-президентів на ротаційній основі — на один рік. Зазначається, що президент Парламентської асамблеї Ради Європи не має права брати участь у дебатах і голосувати [12]. З ініціативи Президента Парламентської асамб-

леї Ради Європи або Комітету міністрів РЄ, при цьому за їхньої взаємної згоди можуть проводитися спеціальні сесії Парламентської асамблеї РЄ.

Парламентські органи міжнародних організацій можуть заснувати другий керівний орган, що може, приміром, називатися Комітетом голів (ЄАБО-Асамблея ЗЄС) [16] та ін.

Крім перелічених функцій, керівні органи міжнародних парламентських інституцій можуть відігравати роль у підготовці й ухваленні бюджету, призначенні та звільненні від обов'язків вищих посадових осіб, управлінні міжнародними зв'язками, координації роботи комісій, контролю за виконанням ухвалених рішень тощо.

Практично вся основна робота міжнародних парламентських інституцій зосереджується в комітетах, які розглядаються як важливі структурні елементи, що створюються для задоволення практичних потреб цих органів. Ускладнення міжнародних відносин, а також розширення функцій і напрямів діяльності міжнародних парламентських інституцій вимагає неухильного розвитку інституту їх комітетів, які є важливі для їх ефективного функціонування.

Комітети здебільшого створюються на початку роботи чергових сесій парламентських органів європейських міжнародних організацій за різними напрямками своєї діяльності. Здебільшого комітети можна поділити на дві категорії: постійні (спеціальні) комітети або комітети ad hoc.

Література

1. *Международное право: Учеб. для вузов* / Под ред. Г. В. Игнатенко и О. И. Тиунов. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма, 2007. — С. 334.
2. *Statute of the Council of Europe // Rules of Procedure of the Assembly and Statute of the Council of Europe*. — Strasbourg, 2008. — 343 p. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http : //assembly.coe.int/images / IcoDocExistPDF.gif](http://assembly.coe.int/images/IcoDocExistPDF.gif)
3. *Statute of the Council of Europe // Rules of Procedure of the Assembly and Statute of the Council of Europe*. — Strasbourg, 2008. — 343 p. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http : //assembly.coe.int/images / IcoDocExistPDF.gif](http://assembly.coe.int/images/IcoDocExistPDF.gif) art.25a.
4. Garstens K. Das Recht des Europarats / Karl Garstens. — Berlin: Duncker & Humblot, 1956. — P. 111.
5. Хельсинский договор о сотрудничестве между Данией, Финляндией, Исландией, Норвегией и Швецией 1962 г. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http : //eulaw.edu.ru/documents/legislation/ eur_int_law/nordic.htm](http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/eur_int_law/nordic.htm) ст.47.
6. Arbetsordning für Nordiska redet. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http : //www.norden.org/ nr/sk/arbetsordning.asp?lang=](http://www.norden.org/nr/sk/arbetsordning.asp?lang=)
7. Котляр В. С. Северный Совет. Структура, деятельность. — М.: Междунар. отношения, 1973. — С. 31.
8. Lodge J. The European Parliament and the Euro-elections : A Quest for Legitimacy and Integration? — L., 1996. — 256 p.
9. Robertson A. H. The Council of Europe : Its Structure, Functions and Achievements / Arthur Henry Robertson // Library of World Affairs. — London: Stevens, 1961. XV. — № 32. — P. 41.
10. *The Rules of Procedure of the OSCE Parliamentary Assembly 2006*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http : //www.oscepa.org/ About%20OSCE%20 PA/Rules%20of%20Procedure](http://www.oscepa.org/About%20OSCE%20PA/Rules%20of%20Procedure)
11. Георгіца А. З. До питання про трактування та дефініцію поняття “Парламентаризм” // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. — Чернівці, 1997. — Вип. 18: Правознавство. — С. 161.
12. Winkler G. Der Europarat und die Verfassungsautonomie seiner Mitgliedstaaten : eine europarechtliche Studie mit Dokumenten und Kommentaren, veranschaulicht durch die Aktionen des Europarates gegen die Verfassungsreform von Liechtenstein / Günther Winkler. — Wien [u.a.]: Springer, 2005. — XV. ; 23 cm. — (Forschungen aus Staat und Recht ; 150) — S. 382.
13. Хельсинский договор о сотрудничестве между Данией, Финляндией, Исландией, Норвегией и Швецией 1962 г. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http : //eulaw.edu.ru/documents/legislation/ eur_int_law/nordic.htm](http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/eur_int_law/nordic.htm)
14. *Special Session of the Assembly and the Standing Committee*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http : //www.assemblee-ueo.org/en/documents/ sessions_speciales/index.php](http://www.assemblee-ueo.org/en/documents/sessions_speciales/index.php)
15. *The Rules of Procedure of the OSCE Parliamentary Assembly 2006*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http : //www.oscepa.org/ About%20OSCE%20 PA/Rules%20of%20Procedure](http://www.oscepa.org/About%20OSCE%20PA/Rules%20of%20Procedure). Rul. 4–6.
16. *Organisational structure and activities*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http : //www.assemblee-ueo.org/en/presentation/organisation .php](http://www.assemblee-ueo.org/en/presentation/organisation.php)

Парламентські органи європейських міжнародних організацій за внутрішньою структурою та організацією діяльності подібні до національних парламентів і, у свою чергу, критерії якості діяльності національних парламентів мають бути піднесені до виміру парламентської дипломатії міжнародного рівня.

Парламентские органы европейских международных организаций по внутренней структуре и организации деятельности подобны национальным парламентам и, в свою очередь, критерии качества деятельности национальных парламентов должны быть подняты до парламентской дипломатии международного уровня.

The parliamentary body of the European international organizations internal structure and organization of the operation is similar to the national parliaments and, in turn, the quality criteria of the national parliaments should be elevated to the measurement of parliamentary diplomacy international level.

Надійшла 21 червня 2012 р.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЇЇ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 58–61

Досліджено основні засади практичної реалізації державної політики охорони здоров'я в сучасній Україні.

Державна політика в галузі охорони здоров'я в Україні, як відомо, визначається Конституцією України та чинним законодавством, в якому провідне місце займають закони “Основи законодавства України про охорону здоров'я” та “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” [5]. Зазначені нормативні акти закріплюють політику в охороні здоров'я людини (громадянина) як пріоритетну, що обумовлена природним і непорушним правом людини на охорону здоров'я в цілому.

Законодавство України визначає: а) правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні; б) регулює суспільні відносини в галузі охорони здоров'я з метою забезпечення гармонійного розвитку людини; в) визначає механізми і засади охорони здоров'я тощо.

“Охорона здоров'я, — зазначається в Законі України “Основи Законодавства України про охорону здоров'я”, — один з пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію” [6].

Більшість фахівців, медиків-практиків виділяють низку основних проблем, пов'язаних зі станом охорони здоров'я в Україні та практикою реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я. До таких проблем (у згрупованому плані) відносять: а) залежність охорони здоров'я від тих організаційних засад, які залишилися у спадок після колишнього СРСР; б) неповноцінний розвиток медичних

установ на місцях, на територіальному рівні порівняно з обласними центрами і м. Києвом; г) відсутність повноцінного кадрового та фінансового забезпечення медичних установ і галузі в цілому, особливо закладів різної підпорядкованості; д) брак збалансованості відносин між державним та комунальним секторами галузі.

Загалом йдеться про реальну потребу вдосконалення усієї системи охорони здоров'я за рахунок кращого впорядкування суб'єкт-об'єктних відносин, реорганізації бюджетних і комунальних медичних установ, розв'язання проблем становлення сімейної, платної і т. ін. медицини, підвищення рівня керованості нею.

Загалом механізм розробки і практичної реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я передбачає і функціонує на засадах тісної взаємодії Верховної Ради України, яка формує основи такої політики щодо охорони здоров'я, та органів державної виконавчої влади, які практично реалізують таку політику. Йдеться про Президента України, який несе особисту відповідальність за реалізацію політики в галузі охорони здоров'я, про Кабінет Міністрів України, міністерства і відомства, які здійснюють політику в охороні здоров'я в межах своєї компетенції, та органи державної влади на місцях. Зрозуміло, що найбільше до практичної реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я належать органи та заклади охорони здоров'я. Такий порядок і механізм забезпечення дер-

жавної політики в галузі охорони здоров'я загалом мало в чому відрізняється від інших країн.

В Україні проблеми державної політики в галузі охорони здоров'я та її практичної реалізації є доволі глибоко і предметно вивченими та проаналізованими. Можна назвати праці Л. Є. Братанюка [2], В. О. Вороненка та В. Ф. Москаленка [10], Є. К. Пажутинського [8], С. Г. Стеценка, В. Ю. Стеценка та І. Я. Сенюти [11], Є. В. Фесенка [12] і багатьох інших авторів.

З-поміж зазначених праць найповнішими і великими за обсягом є підручник Л. Є. Братанюка “Основи права і законодавства в охороні здоров'я” [2] та підручник С. Г. Стеценка, В. Ю. Стеценка та І. Я. Сенюти “Медичне право України” [11]. Вигідно вирізняється також “Коментар медичного законодавства України” О. О. Лавриненко, О. Г. Рогової та С. А. Панасюк [7].

Оскільки останнім часом все більше уваги в питаннях реформування охорони здоров'я, зокрема в Україні, надається соціальній медицині та організації сімейної медицини, виокремимо кілька спеціальних праць із цієї теми. Це — “Соціальна медицина та організація охорони здоров'я” О. М. Голяченко [4] та підручник О. М. Гіріної “Сімейна медицина” [3].

Ще раз зазначимо, що право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування проголошене у ст. 49 Конституції України. Ця стаття водночас містить і конституційні гарантії його забезпечення, відповідно до яких держава:

- забезпечує охорону здоров'я через фінансування “відповідних соціально-економічних, медико-санітарних та оздоровчо-профілактичних програм”;
- “створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування”;
- забезпечуватиме безоплатність надання медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я;
- гарантує, що існуюча мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я не скорочуватиметься;

- “сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності”;
- “дбає про розвиток фізичної культури і спорту”;
- “забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя”.

Якщо брати до уваги таку класифікацію прав і свобод людини, як особисті права, політичні права, соціально-економічні права і культурні права, то право на охорону здоров'я маємо відносити передусім до особистих та соціально-економічних прав [9, 49].

Право громадянина на охорону здоров'я, за визначенням Закону України “Основи законодавства України про охорону здоров'я”, передбачає:

- життєвий рівень, у тому числі їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини;
- безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де він проживає;
- безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку;
- кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я;
- достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та їх міру;
- участь в обговоренні проектів законодавчих актів і внесення пропозицій щодо формування державної політики в галузі охорони здоров'я;
- участь в управлінні охороною здоров'я та проведенні громадської експертизи з цих питань у порядку, передбаченому законодавством;
- можливість об'єднання в громадські організації з метою сприяння охороні здоров'я;
- правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я;
- відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди;

- оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я;

- можливість проведення незалежної медичної експертизи в разі незгоди громадянина з висновками державної медичної експертизи, застосування до нього заходів примусового лікування та в інших випадках, коли діями працівників охорони здоров'я можуть бути ущемлені загальновизнані права людини і громадянина [6].

Реалізація державної політики в галузі охорони здоров'я має основну висхідну — це управління сферою охорони здоров'я, яке у свою чергу, — акцентує увагу С. О. Ютовець [13], — поєднує три основних функції: соціальну, організаційну та економічну. Зрозуміло, що за усієї взаємодії і взаємозалежності, організаційна функція в контексті цього наукового матеріалу є домінуючою. Акцентуємо при цьому увагу на тому, що в управлінні охороною здоров'я є домінуючі структури. В Україні це Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я України, місцеві державні адміністрації. Функціонально їх статус і повноваження є такими:

- Кабінет Міністрів України забезпечує проведення державної політики у сфері охорони здоров'я, санітарно-епідемічного благополуччя населення, доступність для громадян послуг медичних, фізкультурно-оздоровчих закладів, забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку охорони здоров'я; спрямовує і координує розробку міністерств, інших органів виконавчої влади [1, 432];

- Міністерство охорони здоров'я України, у свою чергу, є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я. У Положенні про Міністерство охорони здоров'я України зазначено: "Основними завданнями МОЗ України є: формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я; формування державної політики у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських за-

собів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням" [14];

- Рада міністрів АРК і місцеві державні адміністрації реалізують державну політику в галузі охорони здоров'я в межах власних, визначених для них конституційно повноважень.

Звичайно, до реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я мають пряме відношення і ті органи, які мають у своєму віданні медичні установи. Скажімо, Міноборони, МВС України, СБУ, Мінтранс України і т. ін.

Концептуально стосовно державної політики і практики реалізації політики у сфері медицини, охорони здоров'я на перший план виходить проблема розробки більш дієвого організаційно-економічного механізму державного управління формуванням єдиного простору медичного обслуговування громадян як засобу оптимального збалансування державного регулювання та формування ринкових відносин у сфері охорони здоров'я (унормування та контроль діяльності, програмно-цільове управління, державне замовлення і т. ін.).

Розв'язати ці проблеми неможливо без удосконалення існуючої нормативно-правової бази у сфері охорони здоров'я, перегляду й уточнення вимог та стандартів на медичну допомогу і медичні послуги тощо. Зрозуміло, що на науковому та й практичному рівнях виникають також потреби уточнення суті та змісту таких висхідних понять, як "медична допомога", "медична послуга", "медичне обслуговування", "доступність медичного обслуговування", "медичний пацієнт", "мережа закладів охорони здоров'я" та багатьох інших, без чого реформувати охорону здоров'я в Україні в цілому неможливо.

Окремо має розглядатися місце і роль місцевого самоврядування в охороні здоров'я громадян. Так, відповідно до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" до відання місцевих органів влади належать медичні установи, діяльність яких і координується органами місцевого самоврядування.

Такими є основні засади практичної реалізації державної політики охорони здоров'я в Україні у сучасних умовах.

Література

1. Адміністративне право: Підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гарашук, В. В. Богуцький та ін.; За заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. — Х.: Право, 2010. — 624 с.
2. Братанюк Л. Є. Основи права і законодавства в охороні здоров'я: Підручник. — 2-ге вид., випр. — К.: Медицина, 2011. — 544 с.
3. Гіріна О. М. Сімейна медицина: Підручник: У 3-х кн. — Кн. 1. Організаційні основи сімейної медицини / О. М. Гіріна, П. В. Грішило, Т. Г. Лемзякова та ін.; За ред. чл.-кор. АМН України проф. В. Ф. Москаленка, проф. О. М. Гіріної. — К.: Медицина, 2007. — 392 с.
4. Голяченко О. М. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. — К.: ВСВ "Медицина", 2011. — 208 с.
5. Закони України "Основи законодавства України про охорону здоров'я", "Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення": чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 червня 2008. — К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. — 84 с.
6. Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" / ВВР України. — 1993. — № 4. — Ст. 19.
7. Лавриненко О. О., Рогова О. Г., Панасюк С. А. Коментар медичного законодавства України, станом на 01.03.2011. — К.: "Вид. дім "Персонал", 2011. — 360 с.
8. Охорона здоров'я в Україні. Нормативна база: 2-ге вид. — К.: КНТ, 2006. — 480 с.
9. Правознавство. Навч. посіб. — К.: Вид. дім "Слово", 2003. — 288 с.
10. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / Під заг. ред. Ю. В. Вороненка, В. Ф. Москаленка. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. — 680 с.
11. Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюта І. Я. Медичне право України: Підручник / За заг. ред. С. Г. Стеценка. — К.: Всеукр. асоціація видавців "Правова єдність", 2008. — 507 с.
12. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: Монографія. — К.: Атіка, 2004. — 280 с.
13. Ютовець С. О. Формування оптимального механізму управління охороною здоров'я в Україні / Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра філос. в галузі менеджменту та екон. охорони здоров'я. — К., 2008. — 15 с.
14. Положення про Міністерство охорони здоров'я України. — [Електронний ресурс] / Указ Президента України "Про Положення про Міністерство охорони здоров'я України". — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/467/2011>

Концептуально стосовно державної політики і практики реалізації політики у сфері медицини, охорони здоров'я на перший план виходить проблема розробки більш дієвого організаційно-економічного механізму державного управління шляхом формування єдиного простору медичного обслуговування громадян як засобу оптимального збалансування державного регулювання та формування ринкових відносин у сфері охорони здоров'я.

Концептуально относительно государственной политики и практики реализации политики в сфере медицины, здравоохранения на первый план выходит проблема разработки более действенного организационно-экономического механизма государственного управления формированием единого пространства медицинского обслуживания граждан как средства оптимального сбалансирования государственного регулирования и формирования рыночных отношений в сфере здравоохранения.

Conceptually regarding policy and practice of policy implementation in the field of medicine, health to the forefront the problem of developing a more effective organizational and economic mechanism of the formation of a single government health care public space as a means of balancing the optimal state regulation and the market development in the field of health.

Надійшла 4 вересня 2012 р.

І. О. САВЧЕНКО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

**МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ
В АСПЕКТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 4(35), с. 62–65

Розглянуто основні аспекти модернізації системи державного управління сучасної України під впливом процесів її європейської інтеграції. Обґрунтовано специфіку трансформації системи державного управління, визначено її головні етапи та цілі. Особлива увага приділена також визначенню ролі зовнішньополітичної діяльності як фактора трансформації системи державного управління.

Проблеми демократичного розвитку України та утвердження демократії і правової державності в контексті процесів її міжнародної, і зокрема — європейської, інтеграції набувають особливої теоретичної і практичної значущості як для науки державного управління, так і для юридичної науки. Актуальність звернення до тематики трансформації системи державного управління в Україні зумовлюється кількома причинами. По-перше, усталений у сучасній юридичній науці погляд на проблему трансформації системи державного управління лише як на внутрішню проблему, яка має бути розв'язана в процесі запровадження державою відповідної правової політики, потребує певних уточнень. Серед вітчизняних фахівців на цей аспект вказує Р. Гринюк, який пише, що нині феномени правової державності та демократії інтернаціоналізуються, що перетворює їх на визначальний вектор розвитку сучасних процесів державотворення і правотворення. Більше того, факт конституційного закріплення зазначених орієнтирів надає їм статусу однієї з визначальних реалій існування суспільства і держави [1, 5]. Насамперед це пов'язано з тим, що функціонування і розвиток будь-якої сучасної держави (навіть у тих випадках, коли ми досліджуємо недемократичні політичні режими) завжди відбувається у певному міжнародному контексті, який істотно впливає

як на правовий розвиток держави, так і на ті пріоритети, які визнаються державою як цілевизначальні. У цьому сенсі трансформації системи державного управління України, утвердження демократії та забезпечення принципів правової держави у внутрішній правовій політиці України тісно пов'язані з її функціонуванням на зовнішній арені, з її зовнішньою політикою, яка має на меті не тільки інтеграцію України до тих чи інших міжнародних структур, і зокрема — ЄС, а й її загальне приєднання до світової спільноти високорозвинених держав. По-друге, після того як минуло майже двадцять років від дня проголошення незалежності України, постійно спостерігається інтерес до аналізу тих процесів, які відбувалися протягом цих років державотворення. Залежно від розроблюваної тим чи іншим дослідником тематики, одні розвідки здебільшого спрямовані на висвітлення та узагальнення вже наявного фактологічного матеріалу, інші ж — характеризуються зверненням до перспектив майбутнього політико-правового становлення України. Утім, однією з проблем, яка наразі має особливу актуальність для сучасної України, є процес модернізації системи державного управління.

Отже, ставлячи на меті дослідження правового контексту процесів системи державного управління в Україні в аспекті її євро-

пейської інтеграції, ми маємо вирішити такі завдання: а) схарактеризувати специфіку співвідношення процесів трансформації системи державного управління в Україні і її європейської інтеграції; б) визначити головні пріоритети трансформації системи державного управління в Україні як шляху до її європейської інтеграції; в) визначити роль зовнішньополітичної діяльності як фактора трансформації системи державного управління в Україні.

Паралельно з цим, в Україні нині відбувається активна робота на власне законодавчому рівні, яка забезпечує не тільки процес адаптації законодавства України до законодавства країн ЄС, а й запровадження у практику регулювання суспільних відносин в Україні (йдеться про всі типи відносин, у тому числі політичних, економічних, соціальних, національно-культурних, інформаційних, безпекових тощо) тих правових стандартів і цінностей, які домінують у європейському праві та європейській правосвідомості.

Одними з таких незаперечних цінностей і пріоритетів є, поза всяким сумнівом, праволюдні цінності і демократичні стандарти. Разом з тим, доцільно привернути спеціальну увагу процесу утвердження демократії і забезпечення принципів правової держави в Україні, оскільки вони пов'язані не лише з удосконаленням системи чинного законодавства України, а й з її готовністю визнавати рішення тих міжнародних органів, які сформовано на загальноєвропейському рівні і які мають на меті дотримання демократії, верховенства права і захист прав людини. Про роль цього фактора пише П. Рабінович, який доводить, що практику Європейського суду слід сприймати не лише в безпосередньому контексті прийнятих ним конкретних рішень, а й з погляду формування нового бачення сутності того, що може бути описано поняттям “європейського праворозуміння” [2, 12]. Утім, незважаючи на наявність достатньої законодавчої бази, не можна не відмітити численних проблем, які виникають в Україні у зв'язку із виконанням рішень Європейського суду, особливо коли винною у порушенні прав людини визнається держава.

Отже реалізація Україною практично всіх без винятку взятих на себе зобов'язань перед ЄС передбачає посилення уваги до якості правового забезпечення її внутрішньої і зовнішньої політики. Справді, в сучасному світі жодна країна не може вважати себе повністю самодостатньою, оскільки будь-яка держава (навіть якщо використовувати такий, дещо архаїчний термін, як “наддержава”) є завжди тією чи іншою мірою залежною від міжнародних політичних, правових та економічних режимів, що обумовлює необхідність проведення чіткої і збалансованої зовнішньополітичної діяльності. Тобто, встановлюючи норми міжнародного співтовариства та проголошуючи загальний зовнішньополітичний курс на інтеграцію до міжнародної спільноти демократичних держав, завжди йдеться про знаходження дуже важливого, але водночас і надзвичайно складного балансу між національними та міжнародними інтересами, щоб обов'язкове державне слідування національній ідеї ніколи не перетворилось на “національне свавілля” або на пошук “унікального національного шляху”, який нехтує усталеними в міжнародному праві демократичними та праволюдними стандартами. Фактично для України, яка протягом своєї історії ставала спочатку “наріжним каменем”, а згодом “каменем спотикання” кількох наддержав, зовнішньополітичний вимір її діяльності має не тільки внутрішню, а й міжнародну вагу. Склалося так, що активна зовнішньополітична діяльність України та процеси її інтеграції у міжнародне співтовариство країн з усталеною демократією фактично є її поверненням до магістральних шляхів розвитку цивілізації. По суті, зовнішня євроінтеграційна політика України є на сьогодні проекцією її державно-політичних прагнень на зовнішній світ, декларуванням нею свого місця серед народів Європи та світу, тоді як ступінь інтегрованості України у міжнародне співтовариство є об'єктивним критерієм демократичної трансформації всього українського суспільства та показником реального зовнішньополітичного становища нашої держави. Тому процес утвердження демократії в Україні, досліджуваний у контексті її європейської інте-

грації, змушує Українську державу перейти від переважно емпіричних та хаотичних дій, що спостерігались протягом 2000–2009 рр., до формування базових теоретико-правових засад. До речі, хаотичність цих дій спричинила те, що в цей період (наприкінці 2005 – на початку 2006 р.) Україна і ЄС, як зазначає І. Яковюк, опинилися на орбітах у точці найбільшого взаємного віддалення [3, 17].

Зараз у процесі трансформації системи державного управління Україна намагається прискорено просуватись тим шляхом розвитку, який у передових західноєвропейських країнах тривав десятиліття. При цьому особливістю України є те, що вона як держава формується активно використовуючи світовий досвід державотворення, тобто цілком справедливо намагається запозичувати і застосовувати готові та перевірені часом моделі розвитку. Отже, певною мірою демократичний вектор розвитку України спрямований не стільки зсередини назовні, скільки ззовні всередину. Разом з тим, для України розбудова ефективного конституційного зовнішньополітичного механізму та відповідних їй національним інтересам напрямів реалізації власної зовнішньополітичної діяльності є цілком зрозумілими як з історичної, так і з політико-правової точки зору, труднощами. Означена ситуація обумовлюється насамперед тим, що разом із становленням демократичної державності в Україні розпочався і набув свого змістовного правового наповнення процес усвідомлення нею власного місця у світі та міжнародній спільноті, так само як і процес визначення тих пріоритетів, норм, принципів та ідеалів, якими вона прагне керуватись у своїх зовнішніх відносинах з іншими країнами як суб'єктами міжнародного права. Фактично, самостійну зовнішню політику Україна почала проводити лише після здобуття нею у 1991 р. незалежності, себто після прийняття Верховною Радою 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України та схвалення 24 серпня 1991 р. Акта проголошення незалежності України.

Динамічні зміни геополітичної обстановки у нинішньому світі, складність політичної та соціально-економічної ситуації в Євро-

пі, так само як і тривале внутрішнє кризове становище України, спричинене “істотними перекосами у владній системі”, які становили серйозну загрозу для демократичних перспектив Української держави в цілому [4, 250], обумовлюють незаперечну необхідність активізації зусиль, спрямованих на зміцнення її міжнародних позицій, відстоювання національних інтересів, забезпечення надійної безпеки і обороноздатності. Необхідними передумовами цього є послідовність, вираженість, передбачуваність зовнішньої політики, її багатовекторність, розбудова відносин України з іншими державами та міжнародними організаціями на засадах збалансованості і взаємоповаги, рівноправності і взаємовигоди, відкритості і взаєморозуміння, невтручання у внутрішні справи, та неухильне слідування принципу “Безпека для себе — через безпеку для всіх”.

Таким чином, узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що процес трансформації системи державного управління, утвердження демократії і забезпечення принципів правової держави в Україні, гарантування прав і свобод людини і громадянина є невід’ємним елементом її загальнодержавного курсу на європейську інтеграцію. А отже і проблеми, які виникають у цьому контексті, мають досліджуватись не лише у площині внутрішньої правової політики України, а й її зовнішньої політики. Останнє твердження змушує переглянути роль, теоретичні і практичні засади зовнішньої політики України, яка вже не може тлумачитись виключно як інструмент налагодження відносин з іншими державами, а перетворюється на потужний фактор зовнішнього і внутрішнього розвитку системи державного управління України.

Література

1. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація. — К.: Концерн “Вид. дім “Ін Юре”, 2004. — 388 с.
2. Рабінович П. Феномен права в інтерпретації Страсбурзького суду (до 50-річчя Європейського суду з прав людини) // Вісн. Акад. прав. наук України. — 2009. — № 2 (57). — С. 3–12.

3. Яковюк І. Європейський союз і Україна: еволюція взаємовідносин // Вісн. Акад. прав. наук України. — 2009. — № 3 (58). — С. 14–28.

4. Бабенко К. А. Конституційні засади розвитку і регулювання політико-правових відносин в Україні. — К.: Ін Юре, 2008. — 480 с.

Визначаються підстави, що змушують переглянути роль, теоретичні і практичні засади української зовнішньої політики, яка вже не може тлумачитись виключно як інструмент налагодження відносин з іншими державами, а перетворюється на потужний фактор зовнішнього і внутрішнього розвитку системи державного управління України.

Определяются основания, вынуждающие пересмотреть роль, теоретические и практические основы украинской внешней политики, которая уже не может толковаться исключительно как инструмент налаживания отношений с другими государствами, а превращается в мощный фактор внешнего и внутреннего развития системы государственного управления Украины.

The reasons are identified, that forced to reconsider the role of theoretical and practical principles of Ukrainian foreign policy, which can not be interpreted solely as a tool for establishing relations with other states, and becomes a powerful factor in the internal and external development of public administration in Ukraine.

Надійшла 20 січня 2012 р.